Turkish Studies *Social Sciences*

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 2641-2668

DOI: 10.29228/TurkishStudies.37350

ISSN: 2667-5617

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 18.09.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 15.10.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (23.09.2019)-Referee 2 (24.09.2019)

This article was checked by iThenticate.

KOLEKTİVİTEDEN BİREYCİLİĞE GEÇİŞ: AİLE VE EVLİLİK KURUMUNA DAİR DEĞİŞEN GÖSTERGELER VE KAYGILAR*

*Serdar ÜNAL** - Duygu AVCI****

ÖZ

Modernleşme sürecinde toplumlar da yaşanan bazı kırılma veya değişimlerin geleneksel olan kolektif bağları çözdüğü ve giderek artan bir bireyselleşmeye, parçalanmaya ve yabancılaşmaya neden olduğu iddia edilmektedir. Bu değişimlerin de en belirgin şekilde aile ve evlilik yapısında ve bireylerin bunlara ilişkin tutumlarında gözlemlenebileceği varsayılmaktadır. Bu yönde, makalede kolektivite ve bireycilik tartışması temelinde Türkiye’de belirlenen örneklem üzerinden bireylerin aile olgusuna yönelik değer atıfları, evliliğe ve çocuk sahibi olmaya yönelik tercih ve tutumlarının ne yönde olduğunun ampirik düzeyde tespit edilmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla, aile ve evlilik kurumunun geleceğine dair ne derece kaygılanmamız gerektiğine dair bir tartışmanın makro düzeydeki kurumsal düzeydeki istatistiklerden faydalanılarak ve belirlenen örneklem üzerinden elde edilen nicel temeldeki ampirik verilere dayalı olarak yapılmasına çalışılmıştır. Sonuçlara göre, bireyselliğe dayalı yaşam biçimleri bireylere her geçen gün daha kariyer odaklı, başarı odaklı ve pragmatik davranmalarını zorunlu hissettirmektedir. Yaygınlaşan bu davranış kalıpları aynı zamanda bireylerin kolektif bağlar veya aidiyetler inşa etmesini sağlayan aile ve evlilik kurumuna yönelik bakışını da şekillendirmekte ve bu kurumlara karşı mesafeli durmalarına yol açabilmektedir. Bu durum da evlilik, çocuk sayısı ve boşanmaya dair istatistiklere yansımaktadır. Şunu da belirtmek gerekiyor ki bireylerin toplu olarak birbirlerini gözetme ve

* Bu çalışma danışmanlığını yürüttüğüm ve Aydın Adnan Menderes Üniversitesi BAP tarafından desteklenen Y.L. Tez Projesinden [Siyasal Aidiyetler Çerçevesinde Bireylerin Nüfus ve Evlilik Kurumuna İlişkin Yargıları; FEF-18032] türetilmiştir.

** Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, E-posta: serdarunal@adu.edu.tr

*** Y. L. Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, E-posta: duygu35@mynet.com

birbirlerine fiziksel ve duygusal destek sağlama sorumluluklarının yitirilmiş olduğu görünen bireyselliğin öncelendiği bir toplumda, insanların her şeye rağmen bir güç ve destek kaynağı olarak evliliğe başvurdukları da bir gerçektir. Lakin, bireysel yaşam tarzının yarattığı kriz ve bunalımlar evlilikleri veya aile birlikteliğini bir o kadar kırılgan ve zayıf hale getirmektedir. Belki de modern çağın evliliklerine ya da aile yapısına ilişkin beklentiler ve talepler göz önünde bulundurulduğunda evlenmenin ve çocuk sahibi olmanın ötelenmesi, boşanma oranlarının yüksek olması, dolayısıyla da ailenin giderek küçülerek ve değer kaybederek ayakta kalmaya devam etmesi bu anlamda çok şaşırtıcı değildir.

Anahtar Kelimeler: Kolektivite, Bireycilik, Modernizm, Aile, Evlilik.

TRANSFORMATION FROM COLLECTIVITY TO INDIVIDUALITY: CHANGING INDICATORS AND CONCERNS ABOUT FAMILY AND MARRIAGE INSTITUTION

ABSTRACT

It is claimed that some fractures or changes in societies during the modernization process weaken the traditional collective ties and lead to an increasing individualization, fragmentation and alienation. It is assumed that these changes can be observed most clearly in family and marital structure and in individuals' attitudes towards them. In this direction, based on the discussion of collectivity and individualism, the aim of this study is to determine the level of the individuals' value attribution to the family phenomenon, their preferences and attitudes towards marriage and having children. A discussion on the extent to which we should be concerned about the future of the family and marriage institution has been tried to be made based on the macro statistics of various institutions and quantitative empirical data obtained from the participants. According to the results, lifestyles based on individualism make individuals feel compelled to be more career-oriented, success-oriented and pragmatic. These widespread patterns of behavior can also lead individuals to distance themselves from family and marriage institutions that allow them to build collective bonds or belonging. This is reflected in the statistics on marriage, number of children and divorce. It should also be noted that in a society where individuals have lost responsibility for collectively observing each other and providing physical and emotional support to each other, it is a fact that people still resort to marriage as a source of power and support. However, the crises of the individual lifestyle make marriages or family cohesion so fragile and weak. Perhaps, when the expectations and demands of the modern age marriages or family unity are examined, it is not surprising that marriages and having children have been postponed, the divorce rates have risen and the family has gradually shrunk.

STRUCTURED ABSTRACT

One of the most important social breaks in the history of the world is the transition from collectivism to individualism, that is, the rise of individualism. It is claimed that some fractures or changes in societies during the modernization process weaken the traditional collective ties and lead to an increasing individualization, fragmentation and alienation. It is assumed that these changes can be observed most clearly in family and marital structure and in individuals' attitudes towards them. Indeed, today as a feature brought by the modern world, as well as many advanced Western countries is dominated by individualism, low marriage rate and high divorce rates are the basis of the deep concern felt about the future of marriage and family institution in Turkey. Some point to these data as evidence of family death in modern societies, or as pains or destruction caused by the transition from collectivity to individualism. Some consider such changes as an inevitable adaptation. Regardless of the assumptions, the claim that the institution of marriage is less robust than the previous periods and that there are differences in the attitudes of individuals related to it is strengthening.

In this direction, based on the discussion of collectivity and individualism, the aim of this study is to determine the level of the individuals' value attribution to the family phenomenon, their preferences and attitudes towards marriage and having children. A discussion on the extent to which we should be concerned about the future of the family and marriage institution has been tried to be made based on the macro statistics of various institutions and quantitative empirical data obtained from the participants.

In this study, document analysis and quantitative method was adopted. A structured questionnaire consisting of 47 close-ended questions was used as a data collection tool for obtaining generalizable data. The population of the study is limited to individuals over the age of 18 in İzmir and Aydın provinces which represent Aegean Region at IBBS-2 level. Appropriate study group was formed by using quota sampling method. In this respect, a sample group of 600 people was reached and a total of 551 questionnaires were considered valid. In addition, in terms of document analysis statistical data have been used obtained from the archives of Turkey Statistical Institute. In this respect, TurkStat's data on birth, marriage, divorce and number of children published according to different years have been examined in detail and presented in graphs and evaluated with the quantitative data of the research.

Ultimately, the basic questions the research is trying to answer are: (i) Historically, how do individuals' attitudes toward marriage change? (ii) What are the changes in divorce rates historically? (iii) Historically, what are the fertility rates and the attitudes of individuals towards having children? (v) To what extent do we need to worry about the future of the family and marriage institution considering the statistics on marriage, divorce and fertility.

According to the results, the conditions of postmodern capitalist society offer people a certain way of life. The model of individuality and exalted freedom created by the conditions of the current economic, social and political system imprisons people in a very limited environment and obliges them to adopt and adhere to a life focused solely on individual

achievement. Today, we are becoming indifferent to everything except ourselves and getting lonely. Meeting their needs and desires is a priority issue of today's people. As a matter of fact, lifestyles based on individualism make individuals feel compelled to be more career-oriented, success-oriented and pragmatic. These widespread patterns of behavior can also lead individuals to distance themselves from family and marriage institutions that allow them to build collective bonds or belonging. This is reflected in the statistics on marriage, number of children and divorce. It should also be noted that in a society where individuals have lost responsibility for collectively observing each other and providing physical and emotional support to each other, it is a fact that people still resort to marriage as a source of power and support. However, the crises of the individual lifestyle make marriages or family cohesion so fragile and weak. Perhaps, when the expectations and demands of the modern age marriages or family unity are examined, it is not surprising that marriages and having children have been postponed, the divorce rates have risen and the family has gradually shrunk.

Keywords: Collectivity, Individualism, Modernism, Family, Marriage.

Giriş

Dünya tarihinde en önemli toplumsal kırılmalardan biri kolektiviteden bireyciliğe doğru geçiş yani bireyciliğin yükselişi olmuştur. Davranışların bireyselleşmesi Batı'da modernitenin kalbinde belirir ve de çeşitli mantıklar içinde cisimleşir: bir iç mahkemenin tortulaşması, ön yargılara karşı bireysel akla başvuru, bireysel hakların gelişmesi, biz'e karşı ben'in değer kazanması vb. (Corcuff, 2016:19). Hal Niedzviecki (2011:165), yirmi birinci yüzyılda bireylerin, gerçek insan ihtiyacının otantik bir ifadesi olmaktan ziyade, esasında konformist ve ayrıntılı şekilde yönlendirilen güç ilişkilerinin ürünü olan bireysellik arayışına mahkum olduğunu belirtmektedir. Bireyselliğin yükselişi ve modernleşme olarak tarif edilen süreç “kökten değişiklikleri talep ettiği için hem Batı'da hem de Batı-dışı toplumlarda devrimci bir süreç olarak nitelendirilebilir. Bu süreçte en başat karşıtlık geleneksel-modern karşıtlığıdır. Geleneksellikten modernliğe geçişte, eski ile yeni arasında keskin bir ayırım söz konusudur” (TAYA, 2011:32).

Modern bir düşünce olan bireycilik, özellikle Sanayi Devrimi sonrasında kapitalist üretim biçimlerinin yaygınlaşması, devlete yüklenen anlamın değişmesi ve şehirlerin büyümesiyle birlikte hayatımızı ve ilişkilerimizi köklü biçimde değiştiren bir faktör olmuştur (Kahveci ve Sever, 2016:74). Taylor'a (2017:10) göre, insanların, kendi yaşam tarzlarını saptama, benimseyecekleri inançları bilinçli olarak seçme, atalarının kullanamadığı çok çeşitli yollarla yaşam biçimlerini belirleme hakkının bulunduğu bir dünyada yaşıyoruz. Dolayısıyla, bireycilik birçok insana göre modern uygarlığın en büyük kazanımıdır. Bu anlamda 'bireycilik', bireyi önceleyen ve bireyin istek ve çıkarlarının; topluluğun ya da daha özelde ailenin çıkarlarından daha önemli olduğu düşüncesine dayanan bir eğilim olarak tanımlanabilir. Ailecilikteki topluluğa ve/veya aileye yönelik aşırı bağlılık yerini modern toplumla ilişkilendirilebilecek olan bireycilik anlayışında bireyin özerkliğine ve eyerliğine bırakmıştır (Erol, 2018:879; bkz. Allık vd. 2004). Nihayetinde, bireysel odaklı amaçların yani 'ben' duygusunun kolektif odaklı amaçların yani 'biz' duygusunun önüne geçmesi kolektivitinin bir temsili olarak aile ve evlilik kurumuna yüklenen toplumsal değerleri dönüştürmüştür. Tarihsel olarak, evlilik kurumu toplumda birçok önemli işlevi yerine getirmiştir. Evlilik kurumu, iki aile arasında ekonomik bir birlik olarak, cinsel ilişkileri meşrulaştırma aracı olarak, anne-babalığı ve çocukları meşrulaştırma zemini olarak işlev görmüştür. Bugün birçok ülkede evliliğin başlıca işlevi anne-babalığı meşrulaştırma (bkz. Reiss ve Lee,

1988) ve aile üyelerine fiziksel ve duygusal destek sağlamayla sınırlı görünmektedir. Son zamanlarda, değerler değişmiş ve evlilik dışı cinsel ilişkiler evli olmayan insanlar tarafından giderek daha fazla kabul görmeye başlamıştır. Aile üyelerinin ailedeki diğer üyeler için eskiden yerine getirdiği hizmetlerin çoğu bugün artık piyasadan satın alınabilmektedir ve ayrıca eskiden aileye verilmiş olan başlıca rolleri başka kurumlar devralmıştır. Evliliğin eskiden yerine getirdiği kendine özgü işlevleri artık yerine getirmemesi, düşünürleri bu kurumun önemini sorgulamaya iten nedenlerden biridir (Ihinger-Tallman, 2000:1734).

Dolayısıyla, birçok yazar tarafından modern toplumlarda bireylerin kendilerini geleneksel aile, toplum ve din gibi bağlardan kopardıkları (Giddens, 1991:128) ileri sürülmüştür. Popenoe (1993) kolektiviteden bireyciliğe geçişi, bireylerin zamanlarını, paralarını ve enerjilerini aileleri yerine giderek kendilerinde harcamak istedikleri bir süreç olarak tanımlar ve böylece kültürel bir değer olarak aileciliğin ortadan kalkmaya yüz tuttuğundan bahseder (Erol, 2018:880). Nitekim, geleneksel eski kurumların gittikçe gözden düşmesi ve bireyciliğin yükselişi toplumun kolektif temel değer kabullerini değiştirmekte ve daha bencil, haz temelli bir yaşam biçimi üretmektedir. Ulrich Beck (2002) *Bireyselleşme* adlı eserinde, özellikle Batı toplumlarında ‘kendi hayatını yaşamak’ dışında yaygın hiçbir arzusun kalmadığını, kişinin kendi hayatını yaşamak için verdiği günlük yaşam mücadelesinin Batı dünyasının kolektif bir tecrübesi haline dönüştüğünü vurgulamaktadır. Taylor (2017:12) da insanların bireysel yaşamlarına yoğunlaştıkça geniş görüş açılarını yitirdiklerinden bahseder.

Neticede, “özellikle günümüz toplumlarında artan bireyselleşme eğilimleri ve özgürlük söylemleri içine sıkıştırılmış bireysel hayatların metalaştırılarak bireylere tekrar pazarlandığı bir sürecin içinde aileye yönelik gelişen antipati ile bireyin özgürlüğünün kısıtlandığı düşüncesi, bireysel bencilliği de körüklemektedir” (ASGM, 2010:30). “İnsanların aile, evlilik, çocuk, ebeveynlik olgularına yönelik tutumlarının ve beklentilerinin değişip dönüşmesinde güncel riskler olarak belirtilen oluşumlar, modernleşmiş, sanayileşmiş, kentleşmiş ve küreselleşmiş günümüz toplumlarında daha çok gerçekleşmektedir” (Şentürk, 2008:12). Bu bakımdan, genel olarak içinde yaşadığımız giderek daha da bireyselleşen dünyada aile kurumuna yönelik algıların, evlilik ve çocuk sahibi olmaya yönelik tutumların ne yönde olduğunu tespit etmek ve tutumların altında yatan anlayışları şekillendiren temel dinamikleri anlamak önemlidir. Bu tür bir tespit ve tartışma ilerleyen dönemler için hem ülkelerin nüfus yapılarındaki potansiyel değişimlerin izlenebilmesi hem de siyasal, ekonomik ve toplumsal alanda oluşturulacak politikalar bakımından değerlidir.

1. Araştırmanın Amacı ve Soruları

Modernleşme sürecinde toplumlarda yaşanan bazı değişimlerin geleneksel olan bağları çözdüğü ve giderek artan bir parçalanmaya, yabancılaşmaya ve değerler üzerinde yozlaşmaya neden olduğu iddia edilmektedir. Geleneksel topluma dayalı pratiklerde yaşanan çözümlerin de sosyal, kültürel ve ekonomik birçok alanda etkisinin olacağı düşünülmektedir. Bu değişimlerin de en belirgin şekilde aile ve evlilik yapısında ve bireylerin bunlara ilişkin tutumlarında gözlemlenebileceği varsayılmaktadır. Nitekim, bugün modern dünyanın getirdiği bir özellik olarak bireyselleşmenin hakim olduğu birçok gelişmiş Batı ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de evlenme ve yeniden evlenme oranlarının düşüklüğü ve yüksek boşanma oranlarına dair yakın dönem istatistikler evlilik ve ailenin geleceğine ilişkin duyulan derin kaygının temellerini oluşturmaktadır. Bazıları, bu verileri modern toplumlarda ailenin öldüğünün kanıtı veya kolektiviteden bireyciliğe geçişin yarattığı sancılar ya da tahribatlar olarak göstermektedir. Bazıları ise, bu tür değişimleri normal ve toplumsal değişime kaçınılmaz bir uyarlanma olarak değerlendirmektedir. Tahminler ne olursa olsun, günümüzde evlilik kurumunun önceki kuşaklardakinden daha az sağlam olduğuna ve ona ilişkin bireylerin tutumlarında farklılaşmaların bulunduğu dair iddialar güçlenmektedir.

Bu yönde, makalede kolektivite ve bireycilik tartışması temelinde Türkiye’de belirlenen örneklem üzerinden bireylerin aile olgusuna yönelik değer atıfları, evliliğe ve çocuk sahibi olmaya yönelik tercih ve tutumlarının ne yönde olduğunun ampirik düzeyde tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Bu noktadan hareketle giderek bireyselleşen bir dünyada bireylerin toplumsal alandaki ilişkilenmeleri anlamlandırma biçimlerinin aile ve evlilik kurumunun geleceğine dair ne derece kaygılanmamız veya endişelenmemiz gerektiğine dair bir tartışmanın makro düzeydeki kurumsal düzeydeki istatistiklerden faydalanılarak ve belirlenen örneklem üzerinden elde edilen nicel temeldeki ampirik verilere dayalı olarak yapılmasına çalışılmıştır.

Nihayetinde, araştırmının cevaplandırmaya çalıştığı temel sorular şöyledir: (i) Tarihsel olarak bireylerin evlilik tercilerine ilişkin tutumları ne yönde bir seyir izlemektedir? (ii) Tarihsel olarak boşanma rakamlarındaki değişimler ne yöndedir? (iii) Tarihsel olarak doğurganlık oranları ve bireylerin çocuk sahibi olmaya yönelik tutumları ne yöndedir? (iv) Evlilik, boşanma, doğurganlık ve çocuk sayılarına ilişkin değişimler aile ve evlilik kurumunun geleceğine dair ne derece endişelenmemizi gerektirmektedir?

2. Araştırmanın Yöntemi, Tekniği ve Örneklemi

Bu çalışmada, genellenebilirliği daha yüksek bilginin üretilmesinde kullanılan nicel yöntem benimsenmiştir. Nicel araştırma bağlamında, genellenebilir veri elde etmeye dönük veri toplama aracı olarak 47 kapalı uçlu sorudan oluşan yapılandırılmış soru formu (anket) kullanılmıştır. Araştırma evreni, IBBS-2 seviyesinde Ege Bölgesi temsiliyetine sahip İzmir ve Aydın illerindeki 18 yaş ve üstü bireylerle sınırlandırılmıştır. Belirlenen bu evrenden kota örnekleme yöntemi kullanılarak uygun çalışma grubu oluşturulmuştur. Araştırmaya dahil edilecek kişiler belirlenirken yaş, cinsiyet, evli olma, bekar olma, boşanmış olma, çocuk sahibi olma/olmama kriterleri/kotaları gözetilmiştir. Bu yönde, 600 kişiden oluşan bir örneklem grubuna ulaşılmış ve toplam 551 anket geçerli sayılarak değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında örneklem grubunu oluşturan toplam 551 kişinin %50,6'sını (279) erkek %49,4'ünü (272) kadın oluşturmaktadır. Örneklemde yer alan katılımcıların %25'i 18-24 yaş, %17,2'si 25-34 yaş, %21,8'i 35-44 yaş, %12,9'u 45-54 yaş, %12,9'si 55-64 yaş ve %10,3'ü 65 ve üstü yaş arasındadır. Bekar katılımcıların oranı %40,3 evli katılımcıların oranı %44,8 dul veya boşanmış olan katılımcıların oranı %14'tür. Katılımcıların %0,7'si okur-yazar değil, %5,3'ünün okur-yazar, %19,4'ü ilköğretim mezunu, %22,3'ü üniversite öğrencisi, %29,8'i lise ve dengi bir okuldan mezun, %17,8'i üniversite veya yüksekokul mezunu ve %4,7'si lisansüstü mezundur.

Nicel teknik aracılığıyla toplanan veriler araştırmanın temel hedeflerine uygun olarak açıklayıcı ve betimleyici düzeyde çözümlenmiş, grafikler ve tablolar halinde sunulmuştur. Araştırmanın veri toplama süreci 2018 Aralık ve 2019 Ocak-Şubat ayları içinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, çalışmanın bir diğer doküman analizine dayalı veri kaynağını TÜİK'in (*Türkiye İstatistik Kurumu*) geçmişe dönük ve güncel veri arşivlerinden taranarak edinilen istatistiksel temeldeki veriler oluşturmaktadır. Bu yönde, TÜİK'in farklı yıllara göre yayınlanmış doğum, evlilik, boşanma ve çocuk sayılarına dair farklı kapsamdaki verileri detaylı incelenmiş ve grafikler halinde sunulup araştırmanın nicel verileriyle birlikte değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, yine ikincil veri kaynağı olarak çeşitli kurumların farklı tarihlerdeki faaliyetleri kapsamında gerçekleştirilen sonuçlarından da faydalanılmıştır.

3. Teorik Arka Plan: Değerler Sistemi Olarak Kolektivitinin Düşüşü - Bireyciliğin Yükselişi

Giddens'in (1991) belirttiği üzere, modernite sorununun geçmişten bugüne dek geçirdiği gelişim ve aldığı kuramsal biçimler 21. Yüzyılın başlarında yeniden çok önemli bir sosyolojik problem olarak ortaya çıkmıştır. Batıya özgü tarihsel-kültürel bir sürecin ürünü olan modernite anlayışı ve bireycilik ekonomik bakımdan güçlü Batı'nın siyasal ve kültürel desteğindeki modernleşme projesi ile bütün dünyayı kuşatmıştır (TAYA, 2011:32). Berting'e (2013:62) göre, bir davranış tarzı olarak [modern] bireyselleşme [veya bireycilik], geleneksel ve otoriter bağımsızlık demek olan bireysel özerklikle içkindir. 1970'lerde filizlenen bireyi yücelten bir dünyada kişinin kendisine odaklanması hali [bireysel özerklik ya da bağımsızlık arayışı] sonraki yıllarda giderek daha yaygın bir hal aldı (Twenge,

2013:72). Birçok düşünür son 20-30 yılda yeni bir çeşit konformizm olarak bireyselliğin ‘verilen’ bir şey olmaktan ziyade bir ‘vazife’ olmaya nasıl dönüştüğü (Niedzwiecki, 2011:49) üzerinde durdu.

Jan Berting (2018:24-25) bireyciliğin farklı tiplerinden bahseder: Örneğin, bireyciliğin birinci tipi Aydınlanmayla ilgilidir. Aydınlanmanın vaadi, rasyonel bireyciliğin yükselişiydi. Bu kavram, bireysel özerklik, bağımsızlık ve içinde yaşanan dünyanın rasyonel anlaşılması arayışındaki şahsiyetlerin ortaya çıkmasıdır. Hayatın farklı toplumsal alanlarında bu bireycilik tipi, rasyonel bireycilik olarak kişisel bireyciliğe dayanır. İkinci tip piyasa odaklı bireyciliktir. Başarı-odaklı bireycilik sınıflamanın üçüncü tipini oluşturmaktadır. Popülist bireycilik, ılımlı olmayan saldırgan egoistik bireycilik, kişisel kimlik temelli bireycilik ve sanal dünyalara kaçış temelli bireycilik ise diğer türden bireycilik tiplerini oluşturmaktadır.

Bauman’a (2018:8) göre, bugünün hayatı her şeyden evvel bireyi önceleyen “akışkan yaşamı sürekli belirsiz koşullarda yaşanan kararsız, riskli bir hayattır. Akışkan yaşam yeni başlangıçların birbirini takip etmesidir. Tam da bu sebepten ötürü en zorlu anlar, en üzücü baş ağrıları; onlarsız yeni başlangıçları tahayyül dahi edemeyeceğimiz hızlı ve acısız sonlardır. Akışkan modern yaşamın sanatları içinde, bunları hayata geçirmek için gereken beceriler arasında; şeylerden kurtulmak, onlara sahip olmanın önüne geçer”. Dolayısıyla, belirsiz koşullarda yaşanan kararsız ve riskli bir hayatta bireysel yaşam tercihleri son derece önemli hale gelmektedir. Niedzwiecki’nin ifadesiyle (2011), aşırı derecede parçalara ayrılmış, sınırları belirlenmiş ve organize olmuş toplumda, bireysellik gittikçe daralan bir şekilde, bir işten ne karı olabileceği yönünde kullanılmaya başlandı. Taylor’un (2017:12) vurguladığı üzere aslında bireyciliğin karanlık yanı benlik üzerine odaklanmadır; bu da yaşamlarımızı tatsızlaştırır ve daraltır, anlamını azaltır, başkalarına ya da topluma karşı daha kayıtsız hale getirir.

Bireyselliğin yükselişi toplulukçu bakış açısının [kolektivitenin], [aileciliğin] veya kamusal faydaya yönelik kaygıların zayıflamasına veya ortadan kalkmasına neden olmuş görünmektedir. Bu durum daha mikro düzeydeki bireysel amaçların ve hazların gerçek kılınmasına yönelik arayışları görünür kıldı (Niedzwiecki, 2011:161). Bu yönde, bir değerler sistemi olarak kolektiviteden bireyciliğe geçişi veya bireyciliğin giderek daha önemli hale gelmesi sürecini ailenin tarihsel olarak sahip olduğu toplumsal konum ve bu konumun değişimi üzerinden açıklamaya yönelik farklı yaklaşımlar olmuştur. Aslına bakılırsa, modern yaşam içinde bireylerde var olan geleneksel bağlardaki biz duygusunun yerini ben duygusu almıştır. Toplumdaki artan bireyselleşmenin aileye ve evliliğe olan bakış açısını da giderek değiştirdiği ve değiştireceği varsayılmaktadır. Zira, geleneksel toplumların güçlü akrabalık bağları, dayanışma kültürü zamanla değişime uğramıştır. Modern toplum içinde giderek bireyselleşen bireyin evlenmek ve aile kurmak için daha az hevesli olduğuna dair yargılar yaygınlaşmakta ve aileye atfedilen değerler farklı bir boyut kazanmaktadır.

Kategorik bir düzeyde bakılacak olursa Bauman’ın (2018) akışkan yaşam olarak tabir ettiği günümüz toplumsal yapısında aile ve onun bileşenleri, gelişmiş Batı toplumları kadar Batı-dışı toplumlarda da aileye karşı eleştirel olanlar veya mesafeli duranlar ile aileyi aşırı yüceltenler veya kutsallaştıranlar arasında sıkışıp kalmış görüntüsü vermektedir. Aileye açık veya kapalı bir biçimde karşı olan görüşler, ailenin bireyselliği ezdiği ya da bir üst yapı kurumu olarak eskidiği şeklinde olmak üzere iki farklı temel kabule dayanmaktadır. Meseleye birey-aile karşıtlığı, hatta radikal feminizm açısından kadın-aile karşıtlığı olarak yaklaşmanın bedeli, ailenin önemli işlevlerinin görmezden gelinmesi ve bazı sorunların abartılmasıdır denebilir. Aileyi toplumun temel taşı olarak gören ve toplumun mevcudiyetini sağlayan, hatta toplumu ayakta tutan bir temel olarak kabul eden görüş ise aileye kaçınılmaz olarak zımnen bir kutsallık atfeder (TAYA, 2011:36). Bu yaklaşımda, değer ve norm aktarıcısı bir kurum olarak ailenin tarihsel ve kültürel temeldeki sosyalleştirme işlevine vurgu yapılarak aşırı derecede kutsallaştırılması veya idealize edilmesi bireyin ikincil planda kalmasını ya da görmezden gelinmesini kaçınılmaz kılmıştır.

Aile ve evlilik kurumunun konumuna ve gidişatına dair farklı kaygılar nedeniyle çeşitli görüşler olsa da yadsınamayacak olan şu gerçek var ki modernleşme süreciyle birlikte geleneksel toplumlarda

daha güçlü olan toplumsal bağlar ve ilişkiler, modern toplumlarda yerini bireyselleşme ve yabancılaşmaya bırakmaktadır. Bireyler zayıflayan bu geleneksel bağlarının etkisiyle giderek içinde yaşadıkları toplumdan uzaklaşarak daha ben merkezli bireyler haline gelmektedir. Modernleşme süreci içinde artan refah algısıyla birey kendisini bu rahatlıktan ve konfordan uzaklaştıracak her şeyden uzaklaşmaktadır. Bu çerçevede, Şentürk (2008:13) modernleşmenin yarattığı toplumsal koşulların ve birey profilinin “doğal olarak geleneksel değer, öncelik ve kabullerle kurulmuş ve yüzyıllardır ayakta kalmış başta aile ve evlilik olmak üzere birçok kurumda bir bozulma ve yeniliklere kendini adapte edememe durumlarını ortaya çıkararak toplumsal hayatı tehdit ettiğini” belirtmektedir.

Neticede, bugün kolektif değerler sisteminden giderek uzaklaşan ve bireyselliği önceleyen birey profilinin yansımalarını aile ve evlilik kurumu üzerinden okumaya çalışmak bugünün ve geleceğin potansiyel toplumsal yapısına dair değerlendirmeler açısından son derece önemli görünmektedir. Ayrıca, son olarak ifade edilebilir ki, ailenin sosyalleşme işlevine aşırı vurgu yaparak onu kutsallaştıran yaklaşım kadar aileyi ve dolayısıyla evlilik kurumunu bireyin özgürleşmesi ve bağımsızlaşması önünde engel olarak gören ve bu yönüyle eleştirel yaklaşan görüşün her ikisinin de bugün sınırlı ve ideolojik kaldığı ileri sürülebilir. 21. Yüzyılın toplumsal ve yapısal gerçekliği karşısındaki bugün sadece bu iki yaklaşımdan birini tercih ederek durumu anlamaya ve yorumlamaya çalışmak eski bilişsel kodlarla yeniyi kavramaya çalışmak anlamına gelmektedir. Bu anlamda, çalışmada evlilik ve aile kurumuna yönelik var olan görüşlere bağlı kalınmaksızın bu olgu ve kurumların mevcut durumu ve olası gidişatı somut ampirik veriler aracılığıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Türkiye’de Evliliğe Dair Göstergeler ve Yaklaşımlar

Evlilik üç şekilde kavramsallaştırılabilir: bir kurum olarak (örgütlenmiş ve uzun süredir devam eden belirli bir kalıplaşmış, tekrarlanan, beklenen davranışlar ve ilişkiler kümesi olarak evlilik); âdet veya ritüel olarak (sayesinde evli statüsü kazanılan bir şey olarak evlilik); ve bir süreç olarak (ayrılık, boşanma veya ölüm nedeniyle nihai çözülmeye yol açan kademeli değişimlerle belirtilen bir olgu olarak evlilik) (Ihinger-Tallman, 2000:1733). Evliliğe ilişkin farklı kavramsallaştırmalar olsa da genel bir olgu ya da kurum olarak ona yüklenen anlamlarda eskiye göre önemli farklılaşmaların varlığından söz etmek gerekmektedir. Bu alanlardaki değişime değinen Cezayirli’ye (2004:33) göre, “günümüzde bireyin toplumsal alanda daha merkezi bir konuma yerleşmesi ve toplumsal rollerde ortaya çıkan değişikliklerle birlikte, aile tiplerinde de çeşitlenmeler oluşmaktadır”. Şüphesiz, aile tiplerinde meydana gelen değişimler bireylerin evlilik olgusuna yönelik değişen algı ve tutum farklılıklarının hem nedeni hem de sonucu olarak düşünülmelidir.

Türkiye’de Kaba Evlenme Hızındaki Değişim

Genel toplumsal düzeyde bir analiz yapılırsa, evlilik kurumu, bir erkek ve kadının yasal birlikteliğiyle ilişkili bütün davranışlar, normlar, roller, beklentiler ve değerleri temsil eder. Bu anlamda, evlilik, toplumda bir erkek ve kadının bir aile kurmak ve sürdürmek için özel birtakım toplumsal ve yasal koşullara bağlı olarak biraraya geldiği kurumdur. Birçok insan için, evlenmek ve çocuk sahibi olmak hayattaki olgun yetişkinliğe geçişi simgeleyen en önemli olaydır (Ihinger-Tallman, 2000:1733). Her bin kişilik nüfusa karşılık gelen evlenme sayısına ise kaba evlenme hızı denilmektedir.

Koç’un (2014b:176) tespitine göre, Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında savaş koşullarının etkisiyle ertelenen evliliklerin gerçekleşmesi nedeniyle yüksek bir kaba evlilik hızı olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye’de kentleşme 1950’lerden sonra hız kazanmıştır. Bu süreçte, kentsel yerleşim yerlerindeki aile kurulma sürecini kırsal yerleşim yerlerindeki aile kurulma sürecinden farklılaştırmıştır. Ailelerin kurulmasında eğitim seviyesi ve özellikle mülkiyet sahibi olma önem kazanmaya başlamış ve bunların sonucu olarak da eş seçimi için geçen süre uzamıştır (bkz. Behar, 1995; Duben ve Behar, 1998). Tarihsel olarak artarak devam eden bu kentleşme süreci çalışan, eğitilmiş erkek ve kadın nüfusu giderek

yaygınlaştırmıştır. Nitekim, TÜİK'in 2001-2018 yılları arasında Türkiye'deki toplam evlenme sayısı ve kaba evlenme hızına ilişkin verilerindeki değişime bakıldığında belirgin bir düşüşün varlığı gözlenmektedir.

Kaynak: TÜİK 2001-2018 Evlenme istatistiklerinden derlenmiştir.

Veriler incelendiğinde Türkiye'de 2001 yılında 8,35 olan kaba evlenme hızı 2018 yılına gelindiğinde 6,80'ne düşmüştür (TÜİK, 2001-2018). İstatistiksel göstergelere bakıldığında evlenme sayısında ve kaba evlenme hızında gittikçe azalan bir oran görülmektedir (Grafik-1).

Evli Olmayan Katılımcıların Evliliğe İlişkin Düşünceleri

Türkiye'de kaba evlenme hızındaki bu makro düzeydeki genel değişime ilişkin olarak araştırma örnekleminde yer alan evli olmayan katılımcıların evliliğe ilişkin genel kanaatleri sorgulanmıştır. Örnekleimde yer alan evli olmayan katılımcıların yaklaşık yarısına yakını yüksek bir oranla evlilik yapma arzusu içinde değildir (Tablo-1). Araştırmada yer alan evli olmayan katılımcılar arasında evlilik yapmaya yönelik bir istek duymayanların yüksek düzeyde oluşu dikkat çekmiştir.

Tablo 1: Evli olmayanların evliliğe ilişkin düşünceleri

	Sayı	Yüzde %	Geçerli %	Birikimli %
Evet, istiyorum	107	19,4	35,8	35,8
Hayır, istemiyorum	135	24,5	45,2	80,9
Kararsızım	57	10,3	19,1	100,0
Toplam	299	54,3	100,0	
Missing Sistem	252	45,7		
Toplam	551	100,0		

Aslında, genel olarak gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda evliliğe dair duyulan en önemli kaygının *güven* olduğuna dair yaygın bir görüşün varlığından söz edilebilir. Bu çağın en belirgin özelliklerinden biri olan güvensizlik, risk algısının yüksek olması, yabancılaşma, endişelilik hali gibi genel toplumsal kültür şüpheci bireyler arasındaki güven temelli ilişkilerin kurulmasını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, evlilik bireyler için oldukça riskli bir eylem veya girişim olarak algılanmaktadır. Ayrıca belirtilmesi gereken husus bireylerin yoğun çalışma hayatı içinde evliliğe zaman ayırmakta güçlük çekmeleri ve daha çok kariyer temelli kaygılarını gidermeye yönelik arzularıdır. Bu durumda evliliğin kariyer sorunlarından sonra gelen ikincil bir etkinlik olarak çoğunlukla kabul gördüğü söylenebilir. Lakin, her şeye rağmen bir güç ve destek kaynağı olarak evliliğe dair bir arzunun varlığından da söz edilebilmektedir. Türkiye'de evliliğe ilişkin tutumların dönüşümde olduğu bir dönem yaşandığını belirten Beşpınar'a (2014:167) göre, hiç evlenmemişler ve boşanmışların oranı

artmakta, ilk evlenme yaşı yükselmektedir. Aşkın evlilik için önemli bir beklenti ve koşula dönüşmesi de bunu bir göstergesidir. Bu dönüşümde eğitim ve sosyo-ekonomik statü önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe evlenme ertelenmektedir.

Türkiye’de Ortalama İlk Evlenme Yaşı

Evli olma bireyi sosyal ve duygusal açıdan zorlayan, değişimi ve uyumu gerektiren bir dönüşüm sürecidir. Büyük ölçüde bağımlı yaşam tarzından, bağımsız ve sorumluluk alan rolüne geçme, bireyin kimliğini gözden geçirmesini ve yeni rollere alışmasını gerektirir (Uludağlı ve Akbaş, 2019:185; bkz. Elliot, 1996). Ayrıca, evli olma, bireyin sosyal statüsünün artmasına katkıda bulunmasına karşın (bkz. Elliot, 1996), son yıllardaki araştırma sonuçları ilk evlenme yaşının giderek arttığına işaret etmektedir (Uludağlı ve Akbaş, 2019:185). Nitekim, TÜİK’in 2010-2018 yılları arasında Türkiye’de kadın ve erkeğin ortalama ilk evlenme yaşlarına ilişkin verilerindeki değişime bakıldığında da belirgin bir yükselişin varlığı gözlenmektedir.

Kaynak: TÜİK 2010-2018 Evlenme istatistiklerinden derlenmiştir.

Türkiye’de 2010 yılında kadının ortalama ilk evlenme yaşı 23,7 iken 2018’e gelindiğinde 24,8’e çıkmıştır. Yine, benzer şekilde 2010 yılında erkeğin ortalama ilk evlenme yaşı 27 iken 2018’e gelindiğinde 27,8’e çıkmıştır (TÜİK, 2010-2018). İstatistiksel göstergelere bakıldığında son 8 yıllık süreç içerisinde hem kadına hem de erkeğe ilişkin ortalama ilk evlenme yaşlarında yükselmenin olduğu görülmektedir (Grafik-2). Dolayısıyla, bu rakamlar kadın ve erkeklerde evliliklerin giderek ertelendiği veya ötelendiği anlamına gelmektedir.

İdeal Evlenme Yaşına İlişkin Düşünceler

Türkiye’de kadın ve erkeğin ortalama ilk evlenme yaşlarındaki bu genel yükselişe ilişkin olarak araştırma örnekleminde yer alan katılımcıların hem kadın hem de erkek için ideal evlenme yaşının kaç olduğuna dair genel kanaatleri sorgulanmıştır. Katılımcıların neredeyse üçte ikisi kadın için 25-30 yaş arasını ideal evlilik yaşı olarak görmektedir (Tablo 2).

Tablo 2: Kadının ideal evlenme yaşına ilişkin düşünceler

	Sayı	Yüzde %	Geçerli %	Birikimli %
18-24 yaş	139	25,2	25,2	25,2
25-30 yaş	331	60,1	60,1	85,3
31-35 yaş	73	13,2	13,2	98,5
36-40 yaş	4	,7	,7	99,3
40 yaş ve üstü	4	,7	,7	100,0
Toplam	551	100,0	100,0	

1970’li yılların başında yapılan Türkiye’de Aile Yapısı araştırmasında kadınlar için ilk evlenme yaşı 17,1 olarak saptanmıştır (Timur, 1972:98). Türkiye’de Aile Yapısı Araştırmasında (2006) bireylerin çoğunluğu (%61), kadınlar için uygun evlenme yaşının 20-24 yaş aralığında olduğunu belirtmiştir (TAYA, 2006:36). Türkiye’de Aile Yapısı Araştırmasında (2011) da bireylerin %66,3’ü kadınlar için 18-24 yaş arasının evlilik için ideal olduğunu düşünürken %29,9’u 25-29 arası yaş aralığını kadınların evlenmesi için uygun bulmuştur. 18-24 yaş aralığının kadınların evlenmesi için uygun kabul eden bireylerin oranı kırsal bölgede %78,9 iken; kentte bu oran Türkiye ortalamasının altında, %61,2’dir (TAYA, 2011:185). TÜİK 2016 Aile Yapısı Araştırması kapsamında kadın için uygun görülen ilk evlenme yaşına ilişkin verilerde ise 20-24 yaş arası %46,9 ile birinci sırada yer alırken 25-29 yaş arası %40 ile ikinci sırada yer almıştır. Yine 18-19 yaş arası %6,9 ve 30-34 yaş arası %5,4 ile uygun görülen ilk evlenme yaşı olmuştur. Nitekim, yıllar bazında değerlendirildiğinde toplumda kadın için uygun görülen ideal ilk evlenme yaşında yükselmenin varlığı dikkat çekmektedir. Benzer bir yaklaşımın erkek için de geçerli olduğu söylenebilir. Örneklemde yer alan katılımcıların yarısı erkek için 25-30 yaş arasını ideal evlilik yaşı olarak görürken üçte biri ise 31-35 yaş arasını görmektedir (Tablo 3).

Tablo 3: Erkeğin ideal evlenme yaşına ilişkin düşünceler

	Sayı	Yüzde %	Geçerli %	Birikimli %
18-24 yaş	54	9,8	9,8	9,8
25-30 yaş	285	51,7	51,7	61,5
31-35 yaş	191	34,7	34,7	96,2
36-40 yaş	12	2,2	2,2	98,4
40 yaş ve üstü	9	1,6	1,6	100,0
Toplam	551	100,0	100,0	

2006 Türkiye’de Aile Yapısı Araştırmasında erkekler için uygun ilk evlenme yaşı 25-29 yaş aralığı olarak görülmüştür (%50) (TAYA, 2006:36). 2011 Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması’da da cevap verenlerin %30,6’sı 18-24 yaş, %49,4’ü 25-29 yaş, %17,9’u ise 35-44 yaş aralıklarını erkek için uygun ilk evlenme yaşı olarak ifade etmiştir. Kentte bu soruya cevap verenlerin çoğunluğu (%51,2) 25-29 yaş aralığını uygun evlenme yaşı olarak ifade etmişlerdir. Kırsal 18-24 diyenler %44,5 iken, 25-29 diyenler yüzde 44,8’dir (TAYA, 2011:187). TÜİK 2016 Aile Yapısı Araştırması kapsamında ise erkek için uygun görülen ilk evlenme yaşına ilişkin verilerde 25-29 yaş arası %53,9 ile birinci sırada yer alırken 20-24 yaş arası %22 ile ikinci sırada yer almıştır. Yine 30-34 yaş arası %19,5 gibi yüksek bir

oranda uygun görülen ilk evlenme yaşı olmuştur. 18-19 yaş arası ise sadece %1,6 oranda kabul görmüştür. Nitekim, yıllar bazında değerlendirildiğinde toplumda erkek için uygun görülen ideal ilk evlenme yaşında da yükselmenin varlığı dikkat çekmektedir.

Evlilik konusunda genel olarak bireylerin beklentilerinin dönüşmesinin göstergesi olarak evlilik yaşının giderek artmasını gösterebiliriz. Toplumda hem erkek hem de kadın için evlilik yaşının yükselmesi esasında evliliği geciktirme ya da erteleme eğiliminin farklı bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Özetle, her ne kadar kadın ve erkek için uygun görülen ideal ilk evlenme yaşına dair farklılıklar olsa da Türkiye’de hem erkekler hem de kadın için uygun görülen evlenme yaşının giderek yükseldiğini söylemek mümkündür. Bu anlamda, toplumda kadın ve erkeğin evliliği giderek daha fazla ertelemeleri veya geç yaşlarda evlenmeleri daha fazla kabul görmeye başladığı söylenebilir. Esasında, ilk evlenme yaşının yükselmesinin veya evliliklerin geciktirilmesinin sebepleri bireylerin fiziksel ve psikolojik süreçleri olduğu kadar toplumsal nedenlere de dayanmaktadır. Günümüz çağında eğitim ve iş benzeri süreçlerden dolayı ideal evlilik yaşının çok düşük olmaması gerektiğine dair yaygın bir görüşün olduğu söylenebilir. Bu nedenle, hem kadın hem de erkek için ideal evlenme yaşı daha yüksek yaş aralıkları olarak kabul edilmeye başlanmaktadır. Özellikle günümüzde artık toplum gençlerin önüne öncelikli olarak eğitim almayı, iş sahibi olmayı yani kariyer temelli kaygıları koymaktadır.

Günümüzde bireylerin evlilik yaşının ilerlemesi konusundaki düşüncelerini Malthus’un nüfus ilkesi teorisinden yola çıkarak aktaran Bacci’ye (2009:106) göre, Malthus evliliğin ertelenmesini, büyümeye karşı akıllı ve önleyici bir tedbir olarak düşünmüş ve ya önemli sayıda evlenme çağındaki insan hiçbir zaman evlenmiyor ya da nispeten geç evleniyorlar ve bu yüzden, bu kişilerin evlilikleri daha erken evlenme seçeneğinden daha az verimlidir gözlemini yapmıştır. Evlilik yaşının git gide yükselmesiyle ilgili Canatan’ın (2018:123) vurguladığı üzere, “evlilik yaşındaki bu hukuksal, fiili ve tutumsal değişme, batılılaşma ve modernleşme süreçleriyle ilgili olup, tıp ve sağlık alanındaki iyileşmeler bebek ölümlerini azaltmış, bebek ölümlerinin azalmasıyla da ortalama ömür yükselmiştir. Şimdi insanlar ölüm riski az olduğundan çok çocuk yapmaktan kaçınmaktadırlar. Evlilik yaşını yükselten bir başka faktör de eğitim süresinin uzaması, iş bulma zorlukları ve kariyer yapmak için evliliklerin geciktirilmesidir. Tüm bu faktörler bir araya geldiğinde evlilikler daha geç yaşlarda yapılmaktadır”. Şüphesiz, içinde yaşadığımız yüzyıl sosyal, ekonomik ve kültürel koşulları aile ve evlilik kurumuyla ilgili birtakım yeni anlayışlar ve değerler yaratmıştır. Evlilik için son derece muğlak bir kavram olan olgunluk yaşı giderek yükselmekte ve bu da esasında evliliklerin ertelenmesini yaygın bir hale getirerek bu çağın yeni değer yargıları arasında yer almaya başlamaktadır.

4.2. Doğurganlık ve Çocuk Sahibi Olmaya Yönelik Göstergeler

Evliliğe ilişkin temel yaklaşımlar şüphesiz bireylerin çocuk sahibi olmaya yönelik eğilimleri ve genel doğurganlık oranlarıyla doğrudan ilişkilidir. İçinde yaşadığımız yüzyılda doğurganlık hızı ve çocuk nüfus oranı küresel düzeyde bir düşüş eğilimi sergilemektedir. Dünya nüfusunun neredeyse yarısına yakını nüfusun kendisini yenileme düzeyinin (2,1) altında bir toplam doğurganlık hızına sahiptir. Dolayısıyla, çalışmada Türkiye’de doğurganlık hızı ve çocuk sayısı konusundaki tarihsel dönüşüm ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Türkiye’de Kaba Doğum Hızı, Toplam Doğurganlık Hızı ve Çocuk Nüfusu

Kaba doğum hızı, bir yılda doğan canlı bebek sayısını yıl ortası nüfusa bölünmesi ve 1000 ile çarpılmasıyla bulunan orandır. Yani, kaba doğum hızı 1000 nüfus başına bir yıldaki doğum miktarını oransal olarak verir. TÜİK verilere göre, Türkiye’de 2001 yılında 20,3 olan kaba doğum hızı 2018 yılına gelene kadar düşüş eğilimi göstererek 15,3’e gerilemiştir (Grafik-3).

Kaynak: TÜİK 2001-2018 Doğum istatistiklerinden derlenmiştir.

Toplam doğurganlık hızı ise, bir kadının doğurgan olduğu dönem olan 15-49 yaş grubunda doğurabileceği ortalama çocuk sayısını ifade etmektedir. Dünya genelinde 1969 yılında 4,8 olan toplam doğurganlık hızı günümüzde 2,5'e gerilemiştir. Söz konusu dönemler için toplam doğurganlık hızı gelişmiş ülkelerde 2,3'ten 1,7'ye, az gelişmiş ülkelerde ise 6,8'den 3,9'a düşmüştür. Türkiye'de ise TÜİK verilerine göre toplam doğurganlık hızı 2001 yılında 2,38 iken 2018'de 1,99'a düşmüştür (Grafik-4).

Kaynak: TÜİK 2001-2018 Doğum istatistiklerinden derlenmiştir.

Koç'un (2014b:173) *Türkiye'de Doğurganlığın Dönüşümü'ne* dair yaptığı tespite göre, Cumhuriyetin ilanından sonra demografik yapıyı yeniden inşa etme sürecinde uygulanan teşviklerle 1930'lu yılların ortalarına kadar toplam doğurganlık hızı kadın başına 7 doğuma kadar yükselmiştir. Daha sonraki süreçte 1950'li yıllara kadar bu seviyeyi koruyan toplam doğurganlık hızı, özellikle kırsal yerleşim yerlerinden kentsel yerleşim yerlerine iç göç hareketlerinin başladığı 1950'li yılların ortalarından itibaren hızlı bir azalma sürecine girmiştir. 1960'lı yılların başında 6'ya gerileyen toplam doğurganlık hızı; 1970'li yılların sonunda 5'e; 1980'lerin sonunda ise 3'e gerilemiştir. 2000'li yıllardan itibaren kadın başına 3 doğumun da altına inen doğurganlık seviyesi, TNSA 2008 sonuçlarına göre doğurganlık yenilenme düzeyinin hemen üzerindeki bir seviyeye (2,16) gerilemiştir (bkz. TÜİK, 1995, 2010; HÜNEE, 1999, 2004, 2009).

Türkiye'de doğurganlık düzeyindeki düşüş özellikle 1950'li yıllardan beri kesintisiz bir şekilde devam etmektedir. Türkiye'de 1970'lerin ortasında 4,33 çocuk olan toplam doğurganlık hızı, yıllar içinde azalma eğilimi göstererek 2018 yılında 1,99 çocuk olarak gerçekleşti. Bu durum, doğurganlığın nüfusun yenilenme düzeyi olan 2,10'un altında kaldığını göstermektedir (TÜİK, 2019). Bununla birlikte Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2018-2080 yılları için üretilen nüfus projeksiyonlarına

göre, doğurganlık hızındaki bu düşme eğiliminin gelecekte de devam edeceği ve 2050 yılına gelindiğinde 1,85 olacağı öngörülmektedir (TÜİK, 2019 -Dünya Nüfus Günü).

Bunun neticesinde, *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)* sonuçlarına göre (Grafik-5), 2017 yıl sonu itibariyle Türkiye nüfusu 80 milyon 810 bin 525 iken, bunun 22 milyon 883 bin 288'ini çocuk nüfus oluşturmuştur. TÜİK (2018b) “İstatistiklerle Çocuk” raporuna göre 2018 yılı sonu itibariyle bu sayı 22 milyon 920 bin 422 çocuk olmuştur. Birleşmiş Milletler tanımına göre; 0-17 yaş grubunu içeren çocuk nüfus, 1970 yılında toplam nüfusun %48,5'ini oluştururken, bu oran 1990 yılında %41,8 ve 2017 yılında %28,3 olmuştur. Nüfus projeksiyonlarına göre, çocuk nüfus oranının 2040 yılında %23,3, 2060 yılında %20,4 ve 2080 yılında %19 olacağı öngörülmüştür (TÜİK, 2018e).

Kaynak: TÜİK (2018b) İstatistiklerle Çocuk; TÜİK, Genel Nüfus Sayımları, 1935-1990; TÜİK ADNKS, 2013, 2018; TÜİK, Nüfus Projeksiyonları, 2040, 2060, 2080

Türkiye’de özellikle 1950’li yılların ortalarından itibaren doğurganlık seviyesinin hızlı bir biçimde azalmasının ardında, eğitim seviyesinin yükselmesi, kentleşme hızının artması, gelir artışı ve kadınların nakit gelir getiren işlerde çalışmaya başlamaları gibi makro düzeyde gerçekleşen sosyo-ekonomik gelişmeler aracılığıyla etkilenen gebeliği önleyici yöntem kullanımı, evlilik yaşı ve isteyerek düşük gibi demografik belirleyicilerde meydana gelen değişimler yatmaktadır (Koç, 2014b:174). Doğurganlık hızındaki ve çocuk nüfusundaki bu değişimlerin nedenlerine ilişkin ifade edilebilir ki özellikle alt ve orta sınıflardaki bireylerde iş hayatında başarılı olma, ekonomik olarak daha iyi bir duruma geçebilme, sınıf atlama, daha refah bir hayat hayali bireylerin doğurganlık seviyesini etkileyen önemli sebepler olmaktadır.

Lakin, günümüz dünyasında düşük doğurganlığı oranlarını açıklamada hiç şüphesiz ekonomi temelli yaklaşımlardan daha fazlasına ihtiyaç bulunduğunu dile getiren Erol’a (2018:884) göre, bugün doğurganlığın önemli düzeyde azalmış olduğu gerçeği, sanayileşme ve kentleşme gibi makro yapısal dönüşümlere ek olarak düşünsel temeldeki bir değişimi ifade eden eden mikro düzeyde bireysel seçimler bağlamında aileciliğin öneminin giderek azalması bunun yerine bireyciliğin yükselişiyle açıklanabilir. Bireyciliğin yükselişiyle bağlantılı olarak L.Brentano’nun *artan zenginlik kuramına* göre, “toplumda doğurganlıktaki genel azalma, teknik, bilimsel, endüstriyel ve ticari ilerlemenin getirdiği yeni zevk kaynaklarına, daha çok sayıda insanın ulaşabilmesinin sonucudur” (Coontz, 1957:67-68; akt. Güllüpınar, 2011:143). Bu yönde, günümüz bireylerinin çocuk sahibi olmaya yönelik tutumlarına bakmak anlamlı olmaktadır.

Çocuk Sahibi Olmaya Yönelik Tutumlar

Aile kurumunun önemli parçalarından biri çocuktur. Çocuk aile için önemli olduğu kadar toplumun da önemli bir parçasıdır. Öte yandan ailelerin çocuk sahibi olmak ile ilgili düşünceleri ülkenin demografik yapısının değişimi bakımından fikir verici niteliktedir (TAYA, 2011:260). Nedenleri ne

olursa olsun görülmektedir ki günümüzde doğurganlık hızı git gide düşmekte ve evlenen bireyler ya çocuk yapmamakta ya da çocuk sayısını çok sınırlı tutmaktadır.

Tablo 4: Başka çocuk sahibi olmaya yönelik tutumlar

	Sayı	Yüzde %	Geçerli %	Birikimli %
Hemen istiyorum	9	1,6	2,9	2,9
Daha sonra istiyorum	68	12,3	21,8	24,7
Başka istemiyorum	208	37,7	66,7	91,3
Kararsızım	20	3,6	6,4	97,8
Diğer	7	1,3	2,2	100,0
Toplam	312	56,6	100,0	
Missing Sistem	239	43,4		
Toplam	551	100,0		

Verilere göre doğurganlık hızında ve çocuk sayısındaki genel düşüş eğilimine paralel bir sonuç ortaya çıkmaktadır (Tablo-4). Katılımcıların %66,7'si başka çocuk istemezken, %21,8'i daha sonrası için olumlu bakmıştır. Katılımcıların önemli bir kısmının da evlendikleri takdirde çocuk sahibi olma düşüncesini yüksek oranda erteledikleri veya çocuk sahibi olmayı düşünmedikleri görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 5: Evlendiğinde çocuk sahibi olmaya yönelik tutumlar

	Sayı	Yüzde %	Geçerli %	Birikimli %
Hemen istiyorum	28	5,1	9,9	9,9
Daha sonra istiyorum	131	23,8	46,5	56,4
İstemiyorum	75	13,6	26,6	83,0
Kararsızım	41	7,4	14,5	97,5
Diğer	7	1,3	2,5	100,0
Toplam	282	51,2	100,0	
Missing Sistem	269	48,8		
Toplam	551	100,0		

Nitekim, son yıllarda eğitim imkanlarının daha da artmasıyla, meslek sahibi olma bireysel özgürleşmeyi sağlamada bireylerin önünü açmıştır. Özellikle kadının çalışma hayatına daha fazla katılması, kariyer yapma arzusu gündeme gelmiştir. Bu olanakların artması sadece kadın için değil hem kadın için hem de erkek için evlilik yaşının yükselmesine ve daha az çocuk sahibi olmaya yönelik bir eğilim doğurmuştur.

İdeal Çocuk Sayısı

TÜİK Aile Yapısı Araştırması 2016 sonuçlarına göre bireylerin şartları uygun olsa kaç çocuk sahibi olmayı istedikleri incelendiğinde, en fazla istenen ideal çocuk sayısı %32 ile 2 çocuktur. Türkiye genelinde bireylerin %31,4'ü şartları uygun olduğunda 3 çocuk, %18'i 4 çocuk, %14,9'u 5 ve daha fazla çocuk isterken %3,4'ü tek çocuk istemekte, %0,3'ü ise hiç çocuk istememektedir (TÜİK, 2016). Yine,

Aile Yapısı Araştırması 2016 sonuçlarına göre, bireylerin şartları uygun olsa kaç çocuk sahibi olmayı istedikleri medeni duruma göre incelendiğinde, daha önce hiç evlenmemiş bireylerin şartları uygun olduğunda en fazla istedikleri ideal çocuk sayısı %46,7 ile 2 çocuktur. Bireylerin şartları uygun olduğunda en fazla istedikleri ideal çocuk sayısı, evli bireylerde %31,9 ile 3 çocuk, boşanmış bireylerde %44,2 ile 2 çocuk ve eşi ölmüş bireylerde %28,4 ile 3 çocuktur (TÜİK, 2016). Benzer sonuçlar araştırma örnekleminde yer alan katılımcıların düşüncelerinde de gözlemlenmiştir.

Tablo 6: İdeal Çocuk Sayısı

	Sayı	Yüzde %	Geçerli %	Birikimli %
0	25	4,5	4,5	4,5
1	66	12,0	12,0	16,5
2	296	53,7	53,7	70,2
3	142	25,8	25,8	96,0
4	13	2,4	2,4	98,4
5	5	,9	,9	99,3
6 ve daha fazla	4	,7	,7	100,0
Toplam	551	100,0	100,0	

Toplam örneklem içinde 0, 1 ve 2'yi ideal çocuk sayısı olarak görenlerin toplam oranı %70,2'dir (Tablo-6). Genel olarak katılımcıların önemli bir kısmının mevcut şartlarda en fazla 2 çocuğun ideal olduğuna dair görüşleri bulunmaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere özellikle ekonomik temelli kaygılar bireyleri çocuk sayısı konusunda olabildiğince ihtiyatlı düşünmelerine ve davranmalarına neden olmaktadır. TÜİK'in verilerinden hareketle, bireylerin şartları uygun olduğunda istedikleri ideal çocuk sayısı cinsiyete göre incelendiğinde, kadınların en fazla istediği ideal çocuk sayısı %33,1 ile 2 çocuk iken erkeklerin en fazla istediği ideal çocuk sayısı %31,6 ile 3 çocuktur (TÜİK, 2016). Nitekim, daha fazla çocuk sahibi olma konusunda kadınların erkeklere göre daha ihtiyatlı davrandıkları ya da daha tedirgin oldukları ifade edilebilir. Özellikle ekonomik temelli kaygılar ve çocuk bakımının giderek daha zor olarak algılanmasının çocuk sahibi olma noktasında tedirginlik yarattığı ileri sürülebilir. Ayrıca, kadınların iş hayatında daha fazla yer almaya başlamasıyla kadınlar doğum yaptıklarında çocuklarıyla geçirecekleri zamanı iş hayatında uğrayacakları kariyer ve gelir kaybı olarak görmeye başlamışlardır. Bu nedenle de bireyler kariyer ve iş hayatında daha başarılı olabilmek adına ya çocuk sahibi olmayı ertelemekte ya da daha az sayıda çocuk sahibi olmaktadır. Bireylerin her şeyi bu denli maliyet ile değerlendirmesi sonucunda modern yaşamda çocuk sahibi olmak bireyler için *artan maliyetler* olarak düşünülmektedir.

Erol'a (2018:883-884) göre, "doğurganlık düşüşü bağlamında kadının cinsiyet temelli eşitsizliklerden özgürleşerek kariyer hedefleri doğrultusunda çalışma yaşamında etkin bir aktör olmayı hedeflemesi nedeniyle daha az sayıda çocuk sahibi olmayı tercih etmesini mümkün kılan koşullar, özgürleşmecî politika çerçevesinde değerlendirilebilir". Bu anlamda, kadının çalışma yaşamına girmesi ile eve giren gelir de artmakta buna bağlı olarak aile daha iyi yaşam standartlarına da kavuşmaktadır. Kadınların hem evde olan sorumluluklarını devam ettirebilmek hem de iş hayatlarında elde ettikleri bu pozisyonu korumak istemeleri adına sahip olmak istedikleri çocuk sayısı da zamanla düşmektedir. Lakin, özellikle kadınlar hem kendi kariyerlerini inşa etmek hem de kendilerinden beklenen toplumsal rolleri birarada yürütmeyi arzulasalar da daha fazla çocuk sahibi olma konusunda en büyük korkuları dünyaya getirecekleri çocuklarına yeterli imkan sağlayamama, iyi bir eğitim ve gelecek verememe düşüncesi olmaktadır.

Çocuk Sahibi Olma ve Kariyer Kaygısı

Ailede çocuk sahibi olmak ekonomik maliyetinin yanında nitelik ve nicelik yönünden önem kazanır. Becker ve Lewis'in (1973) bu konudaki çalışmasında ailelerin çocuğa olan talebi normal bir tüketim malına olan talep gibi ele alınmakta, nitelik ve nicelik konusundaki kararlar açısından ailelerin optimum seçimi yapacakları belirtilmektedir (akt. Güneş, 2005:127). Bu anlamda, genel olarak bireylerin çocuk sahibi olma ve çocuk bakımı konusunda tedirgin oldukları ve ihtiyatlı davranma ihtiyacı duydukları düşünülebilir.

Bu yönde, katılımcıların %60,3'ü 'çocuk sahibi olmak gelir düzeyini olumsuz etkiler' ve %70,7'si de 'çocuk bakım yükü bireyler için ağır bir yüküdür' kanaatindedir. Yine, katılımcıların %70,9'u 'çocuk sayısı ne kadar az olursa ebeveynlerin ilgi ve odağı daha fazla olduğunu' düşünmektedirler. Ayrıca katılımcıların önemli bir kısmı %53,2'si 'iş olarak iyi bir konuma gelene kadar çocuk yapmanın ertelenmesi gerektiğine' inanmaktadır (Grafik-7). TÜİK Aile Yapısı Araştırması 2016 verilerine göre de katılımcıların %54,6'sı çocuk sahibi olmanın özellikle annenin sosyal/egitim/iş hayatını olumsuz yönde etkilediğini düşünmektedir.

Uludağlı ve Akbaş'a (2019:186) göre, kadınların git gide yaşamın tüm alanlarında aktif rol almaları, eğitim olanaklarının yaygınlaştırılması ve kadın istihdamının sağlanarak kadınların iş hayatına katılmaları önemli bir toplumsal dönüşümün temeli olmuştur. Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranları gelişmiş birçok ülkenin gerisinde olmakla birlikte son yıllarda giderek artmaktadır (TÜİK, 2018c). Nitekim, genel olarak bakıldığında katılımcıların önemli bir kısmı için çocuk sahibi olma ve bakımı önemli bir endişe verici durum olarak algılanmaktadır. Bu kaygı veya endişe hali ise kişilerin özellikle toplumsal hiyerarşideki konumlarını yükseltme ve daha konforlu bir yaşam sürdürebilme arzularıyla ilişkili olabilir.

Tablo 7: Çocuk Sahibi Olmanın Kariyere Olumsuz Etki Etmesine Dair Yaklaşımları

	Sayı	Yüzde %	Geçerli %	Birikimli %
Kesinlikle katılıyorum	23	4,2	4,2	4,2
Katılıyorum	234	42,5	42,5	46,6
Kararsızım	102	18,5	18,5	65,2
Katılmıyorum	152	27,6	27,6	92,7
Kesinlikle katılmıyorum	40	7,3	7,3	100,0
Toplam	551	100,0	100,0	

Örnekleme yer alan katılımcıların neredeyse yarısı çocuk sahibi olmanın kariyer inşa etme anlamında engelleyici olduğu kanaatindedir (Tablo 7). Günümüzde fazla çocuk sahibi olmanın ortaya çıkardığı maddi ve manevi yük bireyler açısından taşınabilir ve sürdürülebilir bir şey olarak çoğunlukla görülmemektedir. Dolayısıyla, birçok kişi çocuk sahibi olmayı toplumsal hiyerarşide yükselmeye ve ekonomik anlamda daha iyi yerlere gelebilme engel olarak görmektedir. Arsene Dumont (1890) doğurganlıktaki düşüşü *bireyselleşme* ve *kişilerin toplumsal konumlarını iyileştirme arzusu* ile açıklar. İnsanların daha iyi, daha müreffeh bir yaşam arayışı, çocukları bir engel olarak görmelerine yol açar (Güllüpinar, 2011:141). Bu çerçevede, bugünün akışkan toplumsal yapısının temel özellikleri arasında evliliğe mesafeli davranma, evliliği erteleme, çocuk sahibi olmama ya da az çocuk yapma eğilimleri oldukça yaygın görünmektedir. Uludağlı ve Akbaş'ın (2019:186-187) da vurguladıkları gibi, evlenme ve çocuk sahibi olma yaşındaki artış özellikle kadınlar için geleneksel toplumsal cinsiyet rollerindeki değişikliklerle ilişkili gözükmemektedir. Kadınların eğitim seviyelerinin ve iş gücüne katılımlarının artmasının bir sonucu olarak ve benzer şekilde günümüz rekabetçi toplumlarında erkeklerinde de eğitim ve kariyerlerine daha çok zaman ayırabilmek amacıyla evlilik kararlarını erteledikleri söylenebilir.

Neticede, doğurganlık ve çocuk oranlarına ilişkin gerek makro düzeydeki genel veriler gerekse araştırmanın çocuk sahibi olmaya yönelik katılımcıların eğilimlerine ilişkin bulguları birlikte değerlendirildiğinde, modernleşme süreci içinde değişen sosyo-ekonomik koşulların etkisiyle Türkiye’de doğurganlık hızı düşmekte, çocuk sayısı git gide azalmakta ve ailelerdeki çocuk sayılarının daha çok tek çocuk, 2 çocuk ve daha az düzeyde 3 çocukta yoğunlaşmaktadır. Vurgulandığı üzere, evlenme yaşının yükselmesinin altında yatan temel faktörlerden birisi kişilerin kariyer temelli yoğunlukları ve kaygılarıdır. Dolayısıyla, kariyer temelli bakış açısı evlenme yaşının giderek yükselmesine doğal olarak çocuk sahibi olmaya yönelik daha az bir arzuyu beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan bireyselleşme ve kişilerin toplumsal konumlarını iyileştirme arzusu doğurganlıkta düşüşe neden olmaktadır. Bu durumda bireylerin çocuk sahibi olmayı kariyerleri için bir risk olarak algılamasına yol açmaktadır.

Aslında, hem kadın hem erkek açısından kariyer yapmak ve bu nedenle de daha az sayıda çocuk sahibi olmak bir hayat tarzı tercihi olduğu için yaşam politikası olarak görülebilir. Ailenin yapısında ve işlevlerinde gözlenen pek çok değişimin etkilediği alanlardan biri olan doğurganlığın düşmesi eğilimi de benzer biçimde düşünösel modern toplumda ‘birey’in tek başına bir değer olduğunun keşfi üzerinden açıklanmaktadır (Erol, 2018:884). Bu kapsamda bireyler daha başarılı olmalarına engel, gelir kaybı yaşayacakları ve daha refah yaşamalarına engel olabilecek her şeyden vazgeçebilmekte ya da erteleyebilmektedirler. Bunun sonucunda toplumdan git gide kendini soyutlayarak içine kapanan, bencilleşen ve bireyselleşen birey daha fazla bireysel haz elde etmek uğruna toplumdan da giderek uzaklaşmaktadır.

4.3. Bireyselleşme ve Yalnızlaşmanın Artışı: Ailenin Çözölüşü mü?

Evlilik ve çocuk sahibi olmaya yönelik sunulan tüm veriler ışığında ifade edilebilir ki günümüzde Türkiye’de ve dünyada yaşanmakta olan modernleşme ve demografik dönüşüm süreci sosyo-ekonomik, toplumsal ve siyasi tüm yapılarda meydana gelecek bir değişimi ifade etmektedir. Modernleşme sürecinin toplumsal yapıdaki dönüşümlerinin görölebileceği toplumun en temel ve en eski kurumu da ailedir. Giddens’a (1996:63) göre, farklı biçimlerde de olsa dünyanın tüm kültürlerinde aile, kültürel bir evrensel varlık olarak kendini göstermektedir. Lakin, bugün ailenin alternatifi olduğuna dair kanılar yaygınlaşmaktadır. “Ailenin alternatifi olduğu düşüncesi, gelecekte ailenin ortadan kalkacağına dair tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Özellikle Batı’da ailenin yaşadığı bozgun, ailenin sonu kavramının ileri sürölmesine sebep olmaktadır” (Yıldırım, 2010:116). Bu anlamda, genel olarak aileye yönelik atfedilen değerler ve onun çözölmesiyle ilişkili olabilecek bazı yargılar daha önemli hale gelmektedir.

Aile ve Evlilik Kurumuna Yönelik Yargılar

Grafik 8’de araştırmada yer alan katılımcıların aile ve evlilik kurumunun varlığına ve bunların geleceğine ilişkin bazı yargılara ne derece katıldıkları gösterilmektedir. Buna göre, katılımcıların çoğunluğu ‘güçlü aile güçlü toplumdur’ ve ‘toplumun devamlılığı için evlilik kurumu gereklidir’ şeklinde düşünürken, yine önemli bir kesim ‘aile kurumunun bir bunalım geçirmekte olduğunu ve toplumdaki saygın yerini yitirdiğini’ düşünmektedir. Katılımcılar bir yanda aile kurumunun toplum için hala ne kadar önemli olduğuna katılırken bir yandan da yine aile kurumunun günümüzdeki varlığıyla ilgili endişelidirler ve aile kurumunun toplumdaki eski yerini koruyamadığını düşünmektedirler.

Katılımcıların dikkate değer bir kısmı aile, evlilik kurumu gibi toplumsal değerlerin önemi ve korunması konularına verdikleri önem kadar, boşanmanın kolaylaştırılmasını da insanın özgürleşmesinin bir parçası olarak görmekte ve desteklemektedir. Bunun yanı sıra katılımcıların yine çoğunluğu kadının ekonomik özgürlüğünün boşanmaları tetikleyeceği görüşüne katılmamaktadırlar. Katılımcıların tümünde ortak görüşün güçlü ailelerin güçlü toplumlar yaratacağına dair inanç olduğu görülmektedir. Zira, evlilik ve aile akrabalık sisteminin merkezinde yer alır. Lakin, katılımcıların önemli bir kısmı aile yapısının güçlü kalmasının gerekli olduğunu düşünseler de günümüzde aile yapısında meydana gelen çözümlerin varlığına dikkat çekmektedirler.

Bir başka boyuttan değerlendirildiğinde, evlilik kurumunun güçlenmesi toplumun nüfus niceliği ve kültürel anlamdaki değer yargılarının akıbeti bakımından önem taşımaktadır. Bu bakımdan evlilik kurumuna kültürel ve kutsal temelde yüklenen anlamlar çoğu zaman kişilerin evliliğe yönelik tutumlarını şekillendirmektedir. Bu anlamda, politika yapıcılar da zaman zaman nüfusla ilgili politikalarını evlilik ve kutsallık bağlamında değerlendirebilecek söylemlere dönüştürebilmektedirler. Neticede, aile ve evlilik kurumunun önemine dair düşünsel temeldeki vurgular yaygın olsa da bireysel özgürlük ve alternatif yaşam biçimine yönelik tutumların da belirginleşmeye başladığı ifade edilebilir. Esasında modern hayat hem geleneksel hem de gelenek karşıtı tutumları iç içe barındırmaktadır. Dolayısıyla, evlilik ve aile olgusuna yönelik eskisinden daha farklı tutumların doğal olarak geliştiği söylenebilir. Bu yönde, evlilik ve aileye ilişkin tutumlardaki değişimlere değinen Şentürk'ün (2008:18-19) aktardığı üzere, “gençler arasında bekar yaşama, yalnız yaşama alışkanlığı artmaya başladı. Evlenme yaşına gelmiş yetişkinler arasında eğitim, gelir, statü gibi birçok nedenden dolayı evlilik düşünülmemekte ya da geciktirilmektedir” (bkz. Stein, 1992:93-95).

Dolayısıyla, özellikle gelişmiş Batı toplumlarında daha çok rastladığımız evliliğe alternatif yaşam biçimlerinin modernleşme sürecinin etkisi ile günümüzde Türkiye’de de yansımaları oldukça yüksek düzeyde görülmektedir. Ayrıca, daha önce ifade edildiği üzere katılımcıların dikkate değer bir

kısmi aile, evlilik kurumu gibi toplumsal değerlerin önemi ve korunması konularına verdikleri önem kadar boşanmanın kolaylaştırılmasını da insanın özgürleşmesinin bir parçası olarak görmekte ve desteklemektedir. Şüphesiz bu düşüncenin yansımalarını genel olarak toplumdaki boşanmalarındaki artışta gözlemlemek mümkündür.

Türkiye’de Boşanma Oranlarındaki Değişim

Evlilik, bir taahhütle ömür boyu özel bir ilişki sürdürmek için verilen bir sözle başlar. Çok az sayıda çift bu taahhüdün beraberinde getirdiği zorlukları veya yaşam boyu birlikte karşılaşılabilecekleri problemleri belirgin bir şekilde kavramaktadır (Veroff vd., 1981). Birçok çift için, problemler öylesine şiddetli hale gelir ki, eşlerin sözlerinden dönmelerine ve evliliklerini bitirmelerine yol açar (Ihinger-Tallman, 2000:1736). Bu çerçevede, tarihsel olarak Türkiye’de kaba boşanma hızındaki farklılıklar incelenmiştir.

Kaynak: TÜİK 2001-2018 Boşanma istatistiklerinden derlenmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumunun 2001-2018 yılları arasındaki kaba boşanma hızına ilişkin verilerine göre 2001 yılında kaba boşanma hızı 1,41 iken 2018 yılında 1,75’dir. Sayı itibariyle bakıldığında 2001 yılında 91.994 olan boşanma sayısı 2006 yılında 93.489, 2010 yılında 118.568, 2016 yılında 126.164, 2017 yılında 128.411 ve 2018 yılında 142.448’e yükselmiştir. Aslında, 2001 ile 2010 yılları arasında boşanmanın yaklaşık olarak aynı sayıda gerçekleştiği söylenebilir. Bu anlamda, boşanma oranlarında 2000 yılından 2004 yılına kadar bir düşüş gözlemlenirken takip eden yıllarda artışın yaşandığı ifade edilebilir (Grafik-9).

Ihinger-Tallman’a (2000:1737) atıfla dünyada boşanmada belirleyici etkenler gözden geçirildiğinde, evliliğin dağılmasına yol açan temel faktörler olarak şu problemler yer alır: “alkol düşkünlüğü ve uyuşturucu kullanımı, sadakatsizlik/aldatma, uyuşmazlık, fiziksel ve duygusal zarar verme, cinsiyet rollerine ilişkin anlaşmazlık, cinsel uyuşmazlık ve mali problemler” (bkz. White, 1990:908). Bu davranışların temelinde genel iletişim probleminin yattığı görülmektedir. Kitson ve Sussman (1982) boşanmayı konu alan araştırmalarında hem erkekler hem de kadınların evliliklerinin son bulmasıyla ilgili olarak gösterdikleri sebepler arasında en yaygın olan faktörün iletişim veya anlama eksikliği olduğunu belirtmişlerdir. Boşanmaya neden olan problem türleri zaman içinde çok fazla değişmemiştir. Daha önceki araştırmalarda da sorumsuzluk, mali problemler, zina, zulüm, içme, fiziksel ve sözlü taciz, ihmal, sevgi eksikliği ve cinsel uyuşmazlıklar boşanma nedenleri olarak sıralanmıştır (Levinger, 1966). TÜİK’in (2016) Türk Aile Yapısı Araştırmasında da benzer faktörler yaygın görülen boşanma nedenleri arasında gösterilmektedir (Grafik-10).

Kaynak: TÜİK Aile Yapısı Araştırması 2016 verilerinden derlenmiştir.

Bu çerçevede, araştırmada yer alan katılımcıların %42,8'i boşanmanın kolaylaştırılmasına taraftar iken %36,7'sinin buna karşı olduğu görülmüştür (Tablo 8). Anthony Giddens'in mahremiyetin dönüşümü dediği olgu, küresel dönemde mahremiyet patlamasına dönüşmektedir (Canatan ve Yıldırım, 2018:124). Bu durum aile ve evlilik kurumunun zayıfladığı, parçalanmakta olduğu, mahremiyet algısının ortadan kalkması ile mahrem alan kavramının önemini yitirmekte olduğu ve bazı kesimler açısından boşanmaların normalleşmesi anlamına karşılık gelmektedir. Dolayısıyla, toplumda boşanmaların artması veya normalleşmesi kaygı verici bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 8: Boşanmanın kolaylaştırılmasına yönelik düşünceler

	Sayı	Yüzde %	Geçerli %	Birikimli %
Taraftarım	236	42,8	42,8	42,8
Karşıyım	202	36,7	36,7	79,5
Emin değilim	62	11,3	11,3	90,7
Fikrim yok	51	9,3	9,3	100,0
Toplam	551	100,0	100,0	

Ayrıca, Jessie Bernard'ın klasikleşmiş *Evliliğin Geleceği* (1972) adlı kitabında, evliliğin kadınlar ve erkekler için aynı anlama gelmediği, ayrıca kadınların evlilikle ilgili beklentilerinin erkeklerinkinden farklı olduğu ileri sürülmüştür. Örneğin, araştırmacılar, erkekler ve kadınlar arasında evlilikle ilgili problemler, boşanma nedenlerinin ve evlilik kalitesinin algılanmasında farklılıklar saptamışlardır; kadınlar her zaman için erkeklerden daha düşük evlilik kalitesi deneyimler ve algılarları (Ihinger-Tallman, 2000:1736). Bu yönde kadın ve erkek arasında evlilik deneyimi bakımından farklılıkların olması nedeniyle boşanmaya neden olan temel bazı faktörlerin ortak ancak düzeylerinin farklı olduğu söylenebilir. Neticede, modern değerlerin, geleneğin ve geleneksel olanın hızla yerine geçtiği toplumlarda ve bu arada ülkemizde boşanma, gittikçe artan bir sosyal probleme dönüşmektedir (TAYA, 2011:180). Şentürk'ün (2008:13) değerlendirmesine göre de daha önceki toplumsal aşamalarda sapma, ayıp, günah ve bir anlamda suç olarak değerlendirilmesine bağlı olarak az gözlemlenen boşanma olgusu, günümüzde birçok toplumdaki evli eşlerin çok sık yaşadıkları bir olgu olarak belirmektedir. Lakin, şüphesiz tüm mutsuz evlilikler boşanmayla sonuçlanmaz. Birçok faktör, çiftleri oldukça kötü koşullarda bile evliliklerini sona erdirmekten alıkoymaz. Evliliğin dağılmasına engel olan faktörlerden bazıları şunlardır: güçlü dinsel inançlar, birlikteliği sürdürme yönünde aile ve arkadaşların baskısı, geri

alınması mümkün olmayan yatırımlar ve evliliğin yerine geçecek cazip alternatiflerin yokluğu (Ihinger-Tallman, 2000:1737; bkz. Johnson vd., 1999).

Ortalama Hanehalkı Büyüklüğünde Düşüş

Genel olarak, zaman içindeki evlilik ve çocuk sahibi oranlarındaki azalma, evlilik yaşındaki ve çocuk sahibi olma yaşındaki artışlar, boşanma oranlarındaki sürekli artışlar nedeniyle yıllar itibariyle hanehalkı oranlarındaki düşüşün ne boyut ve düzeyde olduğu ailenin geleceği açısından her geçen daha önemli hale gelmiştir. Makro düzlemde modernleşmenin topluma getirdiği veya kültürden sildiği veya geri plana ittiği anlam kodlarındaki ve davranış normlarındaki değişim aile yapısı üzerinden izlenebilir (TAYA, 2011:22). Bu yönde Türkiye’deki değişen hanehalkı oranlarına ilişkin genel veriler şöyle özetlenebilir:

Tablo 9 : Hanehalkı Tiplerine Göre Hanehalkı Oranı 2014-2018

Hanehalkı Tipleri	Toplam Hanehalkı İçindeki Oran %				
	2014	2015	2016	2017	2018
Tek kişilik hanehalkı	13,9	14,4	14,9	15,4	16,1
Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı	67,4	66,9	66,4	66,1	65,3
Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	14,1	14,3	14,2	14,2	14,1
Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	45,7	44,8	44,0	43,5	42,3
Tek ebveyin ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	7,6	7,8	8,2	8,5	8,9
Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	1,5	1,6	1,7	1,8	1,9
Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	6,1	6,2	6,5	6,7	7,0
En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	16,7	16,5	16,3	16,0	15,8
Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	2,1	2,2	2,4	2,5	2,8

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2014-2018

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre, Türkiye’de 2014 yılında 3,6 kişi olan ortalama hanehalkı büyüklüğü azalma eğilimi göstererek 2018 yılında 3,4 kişi olmuştur. Buna göre, Türkiye’de tek çekirdek aileden oluşan hanehalklarının oranı, 2014 yılında %67,4 iken 2018 yılında %65,3 olmuştur. Tek kişilik hanehalklarının oranı ise 2014 yılında %13,9 iken 2018 yılında %16,1’e yükselmiştir. En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan aile olarak tanımlanan geniş ailelerden oluşan hanehalklarının oranı, 2014 yılında %16,7 iken 2018 yılında %15,8’ düşmüştür. Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalklarının oranı ise 2014 yılında %2,1 iken 2018 yılında %2,8’e yükselmiştir (TÜİK, 2018d).

Türkiye’de Aile Yapısının 1968-2011 yılları arasındaki değişimini bir bütün olarak ortaya koyan çalışmada çekirdek aile ve dağılmış aile oranlarının sırası ile %15 ve %53 arttığı; geniş aile oranının ise %161 azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla, Türkiye’de çekirdek aile ve dağılmış ailenin yaygınlığının arttığı geniş ailenin yaygınlığının azaldığı anlaşılmaktadır (Koç, 2014a:29). 1968-2011 yılları arasında Türkiye’de çekirdek aile oranındaki artışın, özellikle çocuksuz çekirdek aile oranındaki artıştan kaynaklandığını göstermektedir. Sadece eşlerden oluşan karı-koca ailesindeki bu artış, temel olarak Türkiye’de kendisini evlilik içi doğurganlığın ertelenmesi ve yaşam beklentisinin artması biçiminde gösteren demografik dönüşümün bir sonucudur. Bu dönüşümle ilgili bir başka gelişme de çocuklu çekirdek ailenin iç dağılımında kendisini hissettirmektedir. Türkiye’de bir ve iki çocuklu çekirdek ailelerin oranı hızlı bir şekilde artarken, üç ve daha fazla çocuklu çekirdek ailelerin oranında ciddi bir azalma görünmektedir (Koç, 2014a:29).

Nitekim, değişen toplumsal koşullarla birlikte toplumun en temel birimi olan aile kurumu tanımı, yapısı, türleri ve işlevleri bakımından önemli bir değişim sürecinden geçtiğini ileri süren Dündar'a (2018:62) göre, "tarihsel süreç içerisinde aile, özellikle kentleşme ve sanayileşme ile birlikte geleneksel geniş aile yapısından çekirdek aileye dönüşmekte; geleneksel akrabalık bağları zayıflamakta ve ailenin işlevleri farklılaşmaktadır. İşlevlerinin bir kısmını toplumsal kurumlara aktaran aile yapısı içerisinde boşanma, evlilik dışı doğum ve tek ebeveynli aile oranları, yeniden evlenmeler sonucu üvey aile oluşumları, evlenmeksizin birlikte yaşamayı ya da bekar kalmayı tercih edenlerin sayısı her geçen gün artmaktadır". Canatan (2018:115) da geleneksel geniş aile yapısının çekirdek aile yapısına dönüşümünde etkili olan faktörlerin sadece aile yapısını değiştirmekle kalmadığını, evlilik ve ailenin kuruluş sürecinde evlenme yaşı, evlilik kararı ve eş seçimi, evlilikte ilk tanışma, akraba evliliği, başlık, nikah ve çokeşli evlilik gibi birçok konuda değişimlere kaynaklık ettiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, geleneksel geniş aile yapısının çözülmesi çekirdek aileyi, çekirdek ailenin çözülmesi ise aileye alternatif yeni yaşam biçimlerini ortaya çıkarmıştır.

Bu çerçevede, Epik vd.'lerinin (2017) belirttikleri üzere endüstri sonrası toplumda aile kurumunda meydana gelen gelişmeler sonucunda, geniş ve çekirdek aile yapısının yanında yeni aile modelleri ve alternatif yaşam biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu yeni modeller ve yaşam biçimleri; tek ebeveynli aile, babasız aile, karışık aile, birlikte yaşama ve yolcu aileler olarak sıralanabilir (bkz. Kapız, 2002:128; Yıldırım, 2013:78). Modernleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan yeni yaşam biçimleri ve aile yapıları ile bireylerin doğurganlığı arasında ilişki olduğunu ifade eden Erol'a (2018:874) göre de "topluluktan özgürleşme ve böylece bireyciliğin yükselmesiyle birlikte aile kurma örüntülerinde de bir çeşitlilik gözlenmeye başlamıştır. Tek kişiden oluşan hanelerin, tek ebeveynli ailelerin, gönüllü olarak çocuksuz olmayı seçmiş evlililerin, birlikte yaşamaların ve çekirdek ailelerin sayısındaki bu gözlenebilen artış, bu çeşitliliği açıkça ortaya koymaktadır. Bütün bu yeni aile biçimleri ise doğurganlık düşüşü üzerinde kümülatif bir etki yaratmaktadır. Nitekim günümüzde doğurganlık düzeyleri küresel çapta azalma eğilimi taşımaktadır; hatta düşünömsel (refleksif) modernitenin yerleşik bir hal aldığı toplumlarda nüfusun yenilenmesi önünde bir engel teşkil edecek düzeye inmiştir".

Tartışma ve Sonuç

Modernleşme günümüzde toplumsal ve sosyal yaşamın her alanında hayatımıza girmiş ve girmeye de devam eden bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan sürecin bireylerden ve bireyler üzerindeki etkisinden bağımsız düşünölmesi mümkün değildir. Bugün aşık olan bir şey var ki o da toplumdaki bireyler arasındaki geleneksel bağların giderek çözülmekte oluşudur. Bu durum toplumda giderek artan oranda bireyselleşmeye ve içinde bulundukları topluma yabancılaşmalarına neden olmaktadır. Bowman (1955:195), birincil grup ilişkilerin parçalanması, aile hareketliliğinin artması ve sosyal hareketlilikte meydana gelen genel artışın modern toplumlarda bireyi yalnızlığa götüren temel süreçler olduğunu ileri sürer. Hakikat şu ki daha önce hiç olmadığı kadar yalnız ve kendimizleyiz. Aynı zamanda kolektifin de çok yakın bir parçasıyız (Niedzwiecki, 2011:165).

Modern dünyanın bireyi önceleyen, haz ve tüketim ekseninde kurgulanan hayat tarzlarını beslemesi aile üzerinde hem kadın hem de cinsiyet rolleri açısından önemli etkilere sahiptir. Örneğin annelik ve çocuk sahibi olmak bireysel talepler ya da kariyer beklentileri karşısında ikinci planda kalabilmektedir (ASGM, 2010:32). Bu koşullar altında, kolektivitenin bir göstergesi olarak evliliğin kalıcılığı, erkekler ve kadınların evlenme oranlarıyla ölçüldüğünde, onun geleceği konusunda belirli bir karamsarlığa düşmemek mümkün değildir. Nitekim, günümüzde evlilik oranları, çocuk sahibi olma arzusu ve çocuk sayısı daha düşük düzeydeyken, ilk evlenme yaşı ve çocuk sahibi olma yaşı yükselmekte ve boşanma oranları da daha bir artış eğilimindedir.

Evlilikle ilgili mevcut literatürün, özellikle evlilikte erkekler ve kadınlarla ilgili adaletsizlikler, evliliklerin dağılma oranlarındaki artış, evlenmek yerine birlikte yaşama ve evliliği erteleme konularını ele alan yazıların incelenmesi sonucunda evlilik kurumunun ciddi bir şekilde tehlikede olduğu yargısına

varılabilir. Bu değişimler, yetişkinleri çocuklardan ve bireyciliği ailecilikten daha değerli kılmaya dayanan bir yönelim (bkz. Glick, 1989) ve değerlerdeki genel bir toplumsal değişimin parçası olarak yorumlanabilir (bkz. Gleen, 1987). Çocuksuz çiftler arasında mutlu evliliklerin arttığına ve evli çiftler arasındaki düşük doğum oranlarına ilişkin veriler bu görüşü desteklemektedir (Ihinger-Tallman, 2000:1740). Bu anlamda, içinde yaşadığımız yüzyılın bireysellik temelli sorunları bireylerin kaygı, korku veya risk toplumunda içlerini kaplayan boşunalık, yabancılık duygusuyla ya da ekonomik ve statü temelli başarıya odaklanmış hayatlardan kaynaklı yaşadıkları anlam krizlerinin kolektivitinin bir göstergesi olarak aile ve evlilik kurumunun zayıflamasına neden olduğu şeklinde düşünülebilir (Ünal, 2019:343).

Artan bireysellik, topluma ve kendine yabancılaşma, hazcılığın yaygınlaşması ile birlikte günümüz modern dünyasında insanları mutlu edebilecek her şeyin ekonomik bir değer ile ölçülmesi sonucunda insanların onları bu rahat hayattan alıkoyabilecek her zor şeyden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Yaygınlaşan bu davranış kalıpları aynı zamanda bireylerin kolektif bağlar veya aidiyetler inşa etmesini zorunlu kılan aile ve evlilik kurumuna yönelik bakışını da şekillendirmekte ve bu kurumlara karşı mesafeli durmasına yol açabilmektedir. Bu tutum da evlilik, çocuk sayısı ve boşanmaya dair istatistiklere yansımakta ve dolayısıyla bir kurum olarak ailenin giderek küçüldüğüne işaret etmektedir.

Bu çerçevede, boşanma oranındaki hızlı artış, tek ebeveynli ailelerdeki artış, evliliğe karşı çıkış ve/veya evliliği erteleme, nikahsız birlikteliklerdeki artış, çocuk yapmama eğilimindeki artış, aile-içi şiddet, eşcinsel evlilikler, evlilik dışı dünyaya gelen çocuk sayısının artması gibi (bkz. Şentürk, 2008) modern yaşam deneyimleri dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ailenin yeni dönemde karşılaştığı çok da yabancı olmadığı riskler olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda, uzunca bir süredir modern kapitalist toplum ilkelerinin dayattığı bireysel yaşam tarzları, toplumsal değerler, haz ve özgürlük eksenli kurgulanan insani varoluş ailelerin direncini kırmakta, hızla önemini azaltmaktadır. Ailelerin kurulması ve sürdürülmesi, bireysel özgürlük alanlarının daraltılması olarak algılanmakta, kendini merkeze alan yaşam felsefesiyle birey kendini ailenin dışında tanımlamaktadır (ASGM, 2010:32).

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Canatan ve Yıldırım (2018:127) evrimci modernliğin sosyolojik bakışıyla, kurumların mükemmelleşmesiyle beraber aile kurumuna gerek kalmayacağı yönünde bir kehanette bulunulduğunu ve dolayısıyla ailenin sonu mu geldi sorusunun akla geldiğini ifade etmektedir. Lakin, Ihinger-Tallman’ın (2000:1740) vurguladığı üzere, aslında her çağda evlilik ve aile kurumunun zayıflamasıyla ilgili yazılar her daim olmuştur. Örneğin, bu yüzyılın ilk yıllarında Edward Alsworth Ross (1920:586) şöyle yazar: “bugün, ailenin, İsa’nın doğumdan beri geçen zaman içinde hiç olmadığı kadar daha zayıf olduğunu görüyoruz”. Dolayısıyla, toplumsal kurumlar incelendiğinde her dönemin bir öncekinden daha kötü olduğu yargısında bulunulabilir mi? Daha iyimser düşünürler, ilk-evlilik oranlarındaki düşüşe baktıklarında, bunu kurumun tamamen reddedilmesinden ziyade, bir “erteleme sendromu” olarak yorumlarlar (Glick, 1989). Bunun nedeni, genel oranlardaki düşüşe rağmen, nüfus içinde hiç evlenmemiş insanların oranının tarihsel olarak yüzde 8-10 arasında sabit kalmış olmasıdır. Örneğin, Birleşik Devletler’deki tüm kadınların neredeyse yüzde 90’ını yaşamları boyunca en azından bir kez evlenmiştir. Ayrıca, oranlar, boşanmayla sonuçlanan tüm ilk evliliklerin üçte-ikisinin insanları evlenmekten vazgeçirmediği göstermektedir (Martin ve Lary, 1989). Bu durumun diğer birçok toplum için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Yüksek boşanma oranları, bir yaşam biçimi olarak yalnız yaşama konusunda artan hoşgörü ve birlikte yaşama konusunda artan kabule rağmen, insanların büyük çoğunluğu evlenmeye devam etmektedir. Evlilik hala kişisel mutluluğun bir kaynağı olarak görülmektedir (Kilbourn vd., 1990).

Aslında, boşanma, evlilik oranları ve evlilik ilişkilerinin dinamikleri genel toplumsal koşulları yansıtmaya eğilimindedir. En azından açık bir şekilde görünen şey, bireylerin toplu olarak birbirlerini gözetme ve birbirlerine fiziksel ve duygusal destek sağlama sorumluluklarının yitirilmiş olduğu görünen bireyselliğin öncelendiği bir toplumda, insanların her şeye rağmen bir güç ve destek kaynağı olarak

evliliğe başvurdıklarıdır. Bu anlamda, yaşanan tüm değişimlere rağmen toplumda aile ve evlilik kurumuna ilişkin tercih ve tutumlar geleneksel anlamda hala ayakta kalmaya belki de form değiştirerek varlığını devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Zira, “toplumsal yapının dönüşümü salt ailenin dönüşümü ile açıklanamayacak kadar kompleks ve ardıl pek çok etmeni içinde barındıran bir süreçtir. Fakat yine de aile bu etmenler içinde en önemli ve en yaygın olanıdır. Bu rolüyle aile sosyal bir olgu olarak sosyalleşmenin en önemli aktörlerinden biri olarak varlığını sürdürmektedir” (ASGM, 2010:30). Bu açıdan modernleşme genel anlamda aile ve evlilik kurumuna ilişkin bazı değerleri dönüştürüp bireysel yaşam tarzını idealleştirmek suretiyle dayatırken bazı geleneksel değerlerin tamamen ortadan kalkmasına da mani olamamaktadır.

Lakin, aile küçülerek varlığını devam ettirse de bireysel yaşam tarzının yarattığı kriz ve bunalımlar evlilikleri veya aile birlikteliğini bir o kadar kırılgan ve zayıf hale getirmektedir. Zira, modernleşme sürecinin etkisindeki bireylerin dünyaya bakışları ve kendilerini bu dünyada konumlandıkları referans çerçeveleri değişime uğramakta ve yaşanan bu değişim temelinde aile ve evlilik pratikleri konusundaki tercih ve tutumları etkilenmektedir. Belki de modern çağın evliliklerine ya da aile yapısına ilişkin ilişkin beklentiler ve talepler göz önünde bulundurulduğunda evlenmenin, çocuk sahibi olmanın ötelenmesi ve boşanma oranlarının yüksek olması ve dolayısıyla da ailenin giderek küçülerek ve daha kırılgan bir halde ayakta kalmaya devam etmesi bu anlamda çok şaşırtıcı değildir.

KAYNAKÇA

- Allik, J. ve Anu R. (2004). Individualism-collectivism and Social Capital. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35(1), 29-49. <https://doi.org/10.1177/0022022103260381>
- ADNKS (2018). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. <https://adres.nvi.gov.tr/Home>
- ASGM (2010). Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Bacci, M. L. (2009). *Avrupa’da Nüfus Hareketleri*. Çev. Binder, M. T., 1. Basım, Literatür Yay, İstanbul.
- Bauman, Z. (2018). *Akışkan Hayat*. Çev. A. E. Pilgir, Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- Beck, U. ve Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization*. Londra: Sage.
- Becker, G. S. (1993). *A Treatise on the Family*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Becker, G. S. ve Lewis, H.G. (1973). On the Interaction between the Quantity and Quality of Children. *Journal of Political Economy*, (81)2, 279-288. <https://doi.org/10.1086/260166>
- Behar, C. (1995). The Fertility Transition in Turkey: Reforms, Policies and Household Structure, Carla Mahklouf Obermeyer (der.). *Family, Gender, and Population in the Middle East: Policies and Context*. Cairo: American University içinde (35-36). Cairo Press.
- Berting, J. (2013). *Mağra Duvarından Yansımalar -İçinde Yaşadığımız Dünyaya Dair Sosyal Anlayışımızı Nasıl Düzeltiriz?* Çev. H. İnaç, Bilge Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- Berting, J. (2018). *Kimlik Siyaseti -Krizler, İnşalar, Aktörler-*. Çev. H. İnaç, Bilge Yay., 1. Basım, İstanbul.
- Beşpınar, F. U. (2014). Türkiye’de Evlilik. *Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara.
- Beşpınar, F. U. ve Beşpınar, L. Z. (2017). Türkiye’de Hane Halkı Yapıları ve Evlilik Pratiklerinde İkili Resim: Geleneklerin Yanı Sıra Değişimin Yansımaları. *Nüfusbilim Dergisi*, (39), 109-149.

- Bowman, C. (1955). Loneliness and social change. *The American Journal of Psychiatry*, 112(3), 194-198.
- Canatan, K. (2018). *Muhafazakar Endişe: Aile, Kuramsal, Tarihsel ve Çağdaş Bir Yorum*. 1. Basım, Mana Yayınları, İstanbul.
- Canatan, K. ve Yıldırım, E. (2018). *Aile Sosyolojisi*. 7. Basım, Açılım Kitap, İstanbul.
- Cezayirli, G. (2004). Küreselleşme, Bireyselleşme ve Toplumsallaşma. *Erdem*, 14(41), 29-58.
- Contz, S. H. (1957). *Population Theories and the Economic Interpretation*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Corcuff, P. (2016). *Bireyselleşmenin Meselesi*. Çev. A. U. Kılıç, Heretik Yayın, 1. Basım, Ankara.
- Çavlin, A. (2014). Türkiye’de Boşanma. *Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara.
- Danış, D. (2014). *Demografi: Nüfus Meselelerine Sosyolojik Bakış (Ders Notları)*. <http://www.acikders.org.tr/mod/resource/view.php?id=3054>
- Duben, A. ve Behar, C. (1998). *İstanbul Haneleri Evlilik, Aile ve Doğurganlık*. İletişim Yay., İstanbul.
- Dumont, A. (2011). *Dépopulation et civilisation: Étude Demographique 1890*. ss. 548. Paris: Nabu Press
- Dündar, Ö. Z. (2018). *Değişen ve Değiş(e)meyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri. Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar*. 3. Basım, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Elliot, M. (1996). Impact of Work, Family, and Welfare Receipt on Women’s Self-esteem in Young Adulthood. *Social Psychology Quarterly*, 59(1), 8-95. <https://doi.org/10.2307/2787120>
- Epik, M. T., Çiçek, Ö. ve Altay, S. (2017). Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Tarihsel Süreçte Ailenin Değişen/Değişmeyen Roller. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(38), 35-58.
- Erol, Ö. P. (2018). Toplumsal Değerler Sistemleri Olarak Ailecilik ve Bireyciliğin Doğurganlık Üzerine Yansımaları. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(35), 871-893. <http://www.10.21550/sosbilder.405705>
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1996). *Introduction to Sociology*. New York: W.W. Norton ve Company, Inc.
- Glenn, N. D. (1987). Tentatively Concerned View of American Marriage. *Journal of Family Issues*, (8), 350-354.
- Glick, P. C. (1989). The Family Life Cycle and Social Change. *Family Relations*, (38), 123-129.
- Güllüpcinar, F. (2011). *Demografi ve Nüfus*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi- İnsan ve Toplum. ss. 128-151. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Güneş, Ş. (2005). Türkiye’de Nüfus Artışının Ekonomik Büyümeyle İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 60(3), 123-126.
- HUNEE (1999, 2004, 2009). 1998, 2003, 2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı ACSAP Genel Müdürlüğü ve Macro International Inc., Ankara.
- Ihinger-Tallman, M. (2000). Marriage. (ed.) Edgar F. Borgatta & Rhonda J. V. Montgomery, *Encyclopedia of Sociology*, Volume 3, 2. Edition, pp.1733-1740, Macmillan Reference USA.

- Johnson, M. P., John , P. C. ve Ted, L. H. (1999). The Tripartite Nature of Marital Commitment: Personal, Moral, and Structural Reasons to Stay Married. *Journal of Marriage and the Family*, (61), 160–177. <https://doi.org/10.2307/353891>
- Kahveci, H., ve Sever, M. (2016). Genç Bireylerde Bireycilik ve Kolektivizm Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 73-90.
- Kapız, S. (2002). Sosyal Değişim Sürecinde İş ve Yaşam Etkileşimi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, İzmir.
- Kendig, H., Dykstra, P. A., Van Gaalen, R. I. ve Melkas, T. (2007). Health of Aging Parents and Childless Individuals. *Journal of Family Issues*, 28(11), 1457-1486. <https://doi.org/10.1177/0192513X07303896>
- Kilbourne, B. S., Frank , H., and Paula E. (1990). Measurement Model for Subjective Marital Solidarity: Invariance across Time, Gender and Life Cycle Stage. *Social Science Research*, (19), 62–81. [https://doi.org/10.1016/0049-089X\(90\)90015-B](https://doi.org/10.1016/0049-089X(90)90015-B)
- Kitson, G.C. ve Marvin B.S. (1982). Marital Complaints, Demographic Characteristics and Symptoms of Mental Distress in Divorce. *Journal of Marriage and the Family*, (44), 87-102. <https://doi.org/10.2307/351265>
- Koç, İ. (2014a). Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi: 1968-2011. *Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara.*
- Koç, İ. (2014b). Türkiye’de Doğurganlık Seviyesi ve Örüntüsünün Değişimi: 1968-2011. *Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara.*
- Levinger, G. (1996). Sources of Marital Dissatisfaction among Applicants for Divorce. *American Journal of Orthopsychiatry*, (36), 803–807. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1966.tb02407.x>
- Malthus, T. R. (2018). *Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme*. Çev. Zengin, S., 1. Basım, Gece Kitap, Ankara.
- Martin, T. C. ve Larry L. B. (1989). Recent Trends in Marital Disruption. *Demography*, (26), 37–51. <https://doi.org/10.2307/2061492>
- Myers, D. ve Diener G. E. (1995). Who is Happy? *Psychological Science*, 6(1), 10-19. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1995.tb00298.x>
- Niedhammer, I., Kerrad, S., Schütte, S., Chastang, J. F. ve Kelleher, C. C. (2013). Material, Psychosocial and Behavioural Factors Associated with Self-reported Health in the Republic of Ireland. *Cross-sectional Results from the SLAN Survey*. *BMJ Open*, 3(5), 1-11.
- Niedzwiecki, H. (2011). *Ben Özelim – Bireylik Nasıl Yeni Konformizm Haline Geldi*. Çev. S. Erduman, Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- Özensel, E. (2007). Kültürün Popülerleşen Bir Alanı: Popüler Kültür. *Kültür Sosyolojisi*, (ed. K. Alver ve N. Doğan), Hece Yayınları, Ankara.
- Popenoe, D. (1993). American Family Decline, 1960-1990: A Review and Appraisal. *Journal of Marriage and Family*, 55(3), 527-542. <https://doi.org/10.2307/353333>
- Reiss, I. L. ve Gary, L. (1988). *Family Systems in America*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.
- Ross, E. A. (1920). *The Principles of Sociology*. New York: Century.
- Ross, C. E., Mirowsky, J. ve Goldsteen, K. (1990). The Impact of the Family on Health: The Decade in Review. *Journal of Marriage and the Family*, 52(4), 1059-1078.

- Stein, P. J. (1992). The Divorce World of Single Adults. *Marriage and Family in A Changing Society*, Fourt Edition, Edited By James M.Henslin, The Free Pres, U.S.A.
- Şentürk, Ü. (2008). Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14(14), 7-32.
- TAYA (2006, 2011). Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması. *T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı*, Ankara.
- Taylor, C. (2017). Modernliğin Sıkıntıları. Çev. U. Canbilen, 3. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Timur, S. (1972). Türkiye’de Aile Yapısı ve Nüfus Sorunları Araştırması. *Hacettepe Üniversitesi Yayınları*, Ankara.
- TÜİK (2010). *Doğurganlık, Bebek ve Çocuk Olum Hızları, 1970-2000*. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK (2016). *Aile Yapısı Araştırması 2016*. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK (2001-2018). *Evlenme İstatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK (2010-2018). *Evlenme İstatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK (2001-2018). *Boşanma İstatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK (2001-2018). *Doğum İstatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK (2018a). *Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2018*. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK (2018b). *İstatistiklerle Çocuk 2018*. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK (2018c). *İstatistiklerle Kadın 2018*. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK (2018d). *İstatistiklerle Aile 2018*. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK (2018e). Nüfus Projeksiyonları 2018-2080. *Türkiye İstatistik Kurumu*.
- TÜİK (2019). Dünya Nüfus Günü. *Türkiye İstatistik Kurumu*.
- Twenge, J. M. (2013). “Ben” Nesli. Çev. E. Öztürk, Kaknüs Yayınları, 4. Basım, İstanbul.
- Uludağlı, N. P. ve Akbaş, G. (2019) Evlilik İle Çocuk Sahibi Olmaya İlişkin Sosyal Saat Algısı ve Evlilik Doyumu. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(42), 183-219.
- Ünal, S. (2019). Bir Yaşam Biçimi Olarak Bireysellik ve Makyavelist Kimliklerin Yükselişi. 2nd International Congress On New Horizons In Education And Social Sciences (ICES-2019) Proceedings, June 18-19 İstanbul-Turkey, ss.339-345.
- Veroff, J., Richard, K. ve Elizabeth D. (1981). *Mental Health in America: Patterns of Help-Seeking from 1957 to 1976*. New York: Basic.
- Waite, L. J. (1995) Does Marriage Matter? *Demography*, 32(4), 483-507. <https://doi.org/10.2307/2061670>
- White, L. K. (1990). Determinants of Divorce: Review of Research in the Eighties. *Journal of Marriage and the Family*, (52), 904 912. <https://doi.org/10.2307/353309>
- Yıldırım, E. (2010). Yeni Çağda Dünya’da ve Türkiye’de Aile: Ailenin Sonu Mu? *Din Gelenek ve Modernite Bağlamında Bir Değer Olarak Aile Konferans Tebliğleri Kitabı*, 26-27 Kasım-Antalya, ss.115-129.
- Yıldırım, E. (2013). Aile ve Evlilik Türleri. (Ed.) K. Canatan & E. Yıldırım, *Aile Sosyolojisi*, Açılım Kitap, 65-81, İstanbul.